

Hagyományos kínai orvoslás

Liao Jücsün

THE HISTORY OF THE
TEA PLANT IN CHINA

TEA

Hagyományos kínai orvoslás

Liao Jücsün

KOSSUTH KIADÓ

A fordítás alapja:

Liao Yuqun: *Traditional Chinese Medicine*. Hongkong, China Intercontinental Press 2006

Fordította:

BÓDOGH SZABÓ PÁL

A magyar kiadás a China Intercontinental Press
hozzájárulásával jelent meg.

ISBN 978 963 09 5766 3

Minden jog fenntartva

© China Intercontinental Press 2006

© Kossuth Kiadó 2008

© Hungarian translation Bódogh Szabó Pál 2008

Felelős kiadó Kocsis András Sándor
a Kossuth Kiadó zRt. elnök vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
A kötetet Balikó Nándor szerkesztette
Műszaki vezető: Badics Ilona
www.kossuth.hu / e-mail: kiado@kossuth.hu

Nyomtatta és kötötte a Prospektus Nyomda, Veszprém
Felelős vezető: Szentendrei Zoltán ügyvezető igazgató

TARTALOM

Bevezetés / 7

- A hagyományos kínai orvoslás (HKO) elismertsége / 9
- A HKO gondolkodásmódja / 11
- A hagyomány kialakulása és módosulása / 17
- A HKO megértése / 22

A HKO klasszikusai/25

- Huang Ti Nei Csing [Huang Di Nei Jing] / 27
- Huang Ti Pa Si Ji Nan Csing [Huang Di Ba Shi Yi Nan Jing] / 28
- Sen Nung Pen Cao Csing [Shen Nong Ben Cao Jing] / 30
- Sang Han Ca Ping Lun [Shang Han Za Bing Lun] / 31
- Könyvösszeállítás és kánonná fejlődés / 33

A HKO alapelmélete/37

- A jin jang és a vu hszing (öt elem) elmélete / 39
- A bels részek és megnyilvánulásaik / 44
- Energiapályák és oldalágaik / 48
- Kóroktan / 53
- Diagnosztika / 58

A HKO bels és küls terápiái / 65

- Akupunktúra és moxaterápia / 67
- Receptura / 72
- Kezelés küls leg és bels leg / 78

A gyógyszerészet tudománya / 81

- A gyógyszerészet elméletének kialakulása / 82
- Fontos gyógyszerészeti könyvek / 83
- Gyógyszerészeti tanulmányok / 91
- A gyógyszerészet szervezete és a piac / 93
- Gyógynövény feldolgozás / 95
- A ginszeng története / 99

Történetek a történelem híres orvosairól / 105

- Pien Csüe [Bian Que] (más néven Csin Jüezsen [Qin Yueren]) / 106
- Csang Csungcsing [Zhang Zhongjing] és Hua To [Hua Tuo] / 107
- Vang Suho [Wang Shuhe] és Huangfu Mi [Huangfu Mi] / 110
- Szun Szimiao [Sun Simiao] / 111
- A négy nagy iskola a Csin [Jin] és a Jüan [Yuan] dinasztiák idején / 112
- Csang Csingjüe [Zhang Jingyue] / 116
- Je Tiensi [Ye Tianshi] / 118
- Vang Csingzen [Wang Qingren] / 119

A HKO és a helyes életvitel / 123

- Helyes életvitel a négy évszakban / 125
- Ételek és gyógyszerek összehangolása / 127
- A sport és az egészség / 130
- Érzelmek és betegségek / 133

Függelék

- A kínai történelem kivonatatos időrendi táblázata / 136

BEVEZETÉS

A HKO által használt gyógynövények

Gyógynövények forrzásására használt edények

Az ókori kínai civilizációban a csillagászat, a matematika, a földmívelés és az orvoslás volt a négy élenjáró tudomány. Talán nem is megfelelő kifejezés rájuk a tudomány, mindenesetre az ókori Kínában kifejlődött négy teljes tudás és ismeretrendszert képviseltek. Közülük az orvoslás az egyedüli, amelynek sohasem lépett a helyébe a nyugati tudomány, s amely ma is fontos szerepet játszik a kínai nép egészségének megőrzésében.

Felmerül azonban néhány kérdés. Hogyhogy még mindig létezik a hagyományos kínai orvoslás, egy olyan klasszikus gyógyító rendszer, amelynek semmilyen kapcsolata nincs a modern tudományokkal, dacára annak a ténynek, hogy a modern orvostudomány alapvető célkitűzése ugyancsak az egészségvédelem? Vajon tudománynak tekinthető-e a hagyományos kínai orvoslás, vagy csupán a tapasztalatok összegzésének? Vajon van-e lehetősége és tere a továbbfejlesztésre saját keretein belül? Van-e lehetősége annak, hogy a modern orvostudomány lépjen a helyébe? Ezeket a kérdéseket gyakran felteszik.

A hagyományos kínai orvoslás elismertsége

A kínaiak közt jóformán nem is akad olyan, aki sohasem keresett volna fel hagyományos kínai orvost, vagy ne próbált volna ki élete során valamilyen hagyományos gyógyítást. Amennyiben maguknak nincs is tapasztalatuk, rokonaiknak vagy barátaiknak mégis azt tanácsolják, hogy a hagyományos kínai orvoslást alkalmazzák egészségügyi gondjaik megoldására. Vannak olyanok is, akik azt hiszik, a hagyományos kínai orvoslás nem tudományos. Amikor azonban megbetegszenek és a modern orvostudomány nem tud rajtuk segíteni, akkor meggondolják magukat, és a hagyományos kínai orvosláshoz fordulnak.

Ez a jelenség végső soron normálisnak mondható. Gondoljunk csak a *Pekingiek New Yorkban* vagy a *Karcolás* című filmekre. Ez segítségünkre lesz ezeknek a jelenségeknek a megértésében. A *Pekingiek New Yorkban* című filmben A csunt volt férje azzal vádolja, hogy nem megfelelően bánik gyermekükkel, amikor ízületi fájdalmainak kezelésére ha-

Hagyományos gyógyfüves patika

Akupunktúrák kezelése

gyományos kínai orvost kér fel. Ugyanez jelenik meg a *Karcolásban*, ahol az apát megfosztják a gyámságtól fia felett, mert karcolókezelést (egy népies gyógymódot, melynek során a mellkast vagy a hátat egy érmével vagy porcelándarabbal karcolják meg, hogy ezáltal bőr alatti vérzést idézzenek elő) alkalmazott fia gyógyításában.

Az orvosi problémák megoldására manapság Kínában is alapvetően a nyugati orvostudomány eljárásait alkalmazzák. Vajon a kínaiak miért hisznek mégis a hagyományos kínai orvoslásban és szednek kínai gyógynövény-készítményeket? Miért nem képesek megérteni a nyugatiak hozzáállását a fenti filmekben bemutatott kínai orvoslás iránt? Ennek az az oka, hogy a kínaiak gondolkodásában a hagyományos kínai orvoslás olyan gyógyító rendszer, amely szintén képes betegségek meggyógyítására. Az ilyesfajta elismertség igen jelentős. Enélkül – az átlagemberek gondolkodásmódját figyelembe véve – a hagyományos kínai orvoslás nem tudna tovább létezni a tudás minden ágazatát uraló modern tudományok mellett. Mindez újabb kérdést vet fel, amely további megfontolásokat tesz szükségessé. Vajon a kínaiak miért részesítik ilyen elismertségben a hagyományos kínai orvoslást, amikor mindenki elfogadja a modern tudományokat a

tudás szerkezetének alapjaként, és szűkben igen nagyra tartják a „tudományokat”?

A hétköznapi magyarázat arra, hogy a kórnaiak miért becsülik a **HKO**-t az, hogy Kórnai mind területét, mind pedig népességszámát tekintve óriási. Amikor a nyugati orvoslás megjelent Kórnaiában, mégpedig meglehetősen régen, akkor az hatalmas vidéki területekre, illetve távoli helyekre egyszerűen nem jutott el. A **HKO** ezért mindig is megmaradt kiegészítő gyógymódnak. Erre az általánosan elfogadott jelenségre magyarázatul szolgál az is, hogy a kórnaiak konzervatívak és megszokták már a hagyományos gyakorlatot.

Azonban manapság azzal a valósággal kell szembenéznünk, hogy a kórnai orvoslás ára semmivel sem marad alatta a nyugati orvoslásénak. Tehát egyszerűen gazdasági okokkal nem magyarázható ez a fajta hajlandóság. Ki kell emelnünk viszont egy szempontot. Az emberek rendszerint mindenképpen a **HKO**-hoz fordulnak, amikor a nyugati orvoslás csődöt mond szenvedésük enyhítésében.

Semmiképpen sem a maradiságban rejlik a **HKO** ma is tapasztalható haladásának titka. Hiszen minél több fejlett diagnosztikai eszközt használ a modern orvostudomány, annál több az olyan betegség, amelynek gyógyítására képtelen. A fizika, a kémia módszerei és a műtéti eljárások elég hatékonyak ahhoz, hogy megváltoztassák az emberi test természetes állapotát, de az általuk okozott betegségek is egyre bonyolultabbá válnak. A modern orvoslásnak ezek a hibái tovább növelték a **HKO** rendelkezésére álló teret, melynek révén bizonyíthatja hatásosságát az emberi test természetes állapotának és működésének helyreállításában.

A **HKO** gondolkodásmódja

A gyógyítás gyakorlata és az orvosi szakismeretekben való elméleti jártasság már a korai ókorban határozottan elkülönült egymástól. Ami azonban magával az emberrel kapcsolatos ismereteket illeti, más volt a helyzet. Annak a gondolat

Egy hagyományos módon gyógyító kínai orvos receptje a 20. század elejéről

nak a hatására, amely szerint a dolgok úgy ismerhetők meg, hogy összehasonlítást teszünk köztük felépítésük szerint, ha közeliak, és alakjuk szerint, ha távoliak, az ókori bölcsek úgy hitték, hogy az ég és a föld egyetlen nagy világegyetemet alkot, míg maga az emberi test egy kis világegyetemet képez. A makro és a mikrokozmosz pedig képes egymással érintkezni és egymással kölcsönhatásba kerülni. A taoizmusnak az az elgondolása, mely szerint minden dolognak összhangban kell lennie a természeti világgal, ugyancsak a földön és a nagy világegyetemben található összes dolog eredet, fejlődés és halál szerinti összevetésén alapult. A *Huang Ti Nei Csing* [Huang Di Nei Jing] (A sárga császár orvosi kánonja) című jteményben a négy évszakra megfelelő egészségvédelem gondolatára kétségtelenül hatott a taoizmus elmélete. A négy évszakra megfelelő egészségvédelem szerint minden dolog tavasszal szökken szárba, nyáron növekszik, ősszel érik meg és télen raktározódik. A kínai történelem különböző dinasztiai idején összeállított orvosi könyvekben elég gyakran bukkan fel az efféle párhuzam, különösen ami a **HKO** gyógy módjainak elméleti megalapozását illeti. A **HKO** ban alkalmazott analógiás gondolkodásmód szemeltartása a **HKO** megértésének kulcsa.

A Han dinasztia egyik sírjából előkerült aranytűk

A *cang hsziang* [zang xiang] elméletében például a bels szervek megnyilvánulásait a császári udvar m ködéséhez hasonl tják: eszerint a sz v uralkodóként kormányozza a szervezetet, a lép olyan, mint egy magtár, a máj úgy viselkedik, mint egy tábornok, az epehólyag pedig mintegy b róként funkcionál. Egy recept megalkotásakor a felhasznált gyógynövényeket gy négy csoportba osztják: császár, miniszter, segéd és vezet . Az energiapályák és oldalágak elméletében a vér és a *csi* [qi] keringését a v z tavakban és folyókban megfigyelhet természetes áramlásához hasonl tják. A kórtanban és a diagnosztikában, úgy vélik, a testen belül kell lennie egy külön területnek, ahová a megbeteg t tényez k beáramolhatnak. A testb l való ki zésük módja tehát e térség feltöltésében rejlik. Ilyesfajta elgondoláson alapult az egészséges esi er s tése és az s *csi* gondozása, valamint a megbeteg t tényez k ki zésének módja. Az embert elárasztó betegségeket a hordalék révén eltorlaszolt folyó okozta áradáshoz hasonlították. Ily módon fejlődtek ki a pangás felszámolására és az emésztés el seg tésére szolgáló eljárások és elméletek. A kórtanban, úgy vélték, a *czen hsziang* [chen xiang], vagyis a sasfa gyantája (*lignum aquilariae resinatum*) képes úgy vezérelni a vért és a cszt, hogy az lefelé folyjon, mivel a v zbe cseppentett gyanta nem marad a felsz nen. A növény tetején növ virágok azonban a vélekedés szerint képesek felfelé irányítani a vért és a cs t. A **HKO** ban tulajdonképpen számos más, az okra és okozatra vonatkozó gondolat is efféle analógiával magyarázható.

Az ókorban az orvosok úgy alkották meg gyógymódjait, hogy megérzésükre és ösztöneikre hagyatkozva vontak párhuzamot különböző dolgok között. A **HKO** elméletének titokzatossága, a gyógyeljárások rugalmassága és az orvosok vizsgálati módszere egyaránt analógiás elvekkel magyarázható. A **HKO** nak éppen az adja a báját, hogy bár felfogható, mégis kifejezhetetlen. Liang Csicsao [Liang Qichao] (1873–1929), a modern kor egyik jelent s tudósa ezt mondta: „A felfogható, de kifejezhetetlen értelem titka mindenütt fellelhető a kínai tudományosságban. Az ilyesfajta titokzatos

Vidéki HKO orvos jellemző öltözködése a Csing [Qing] dinasztia idején

Hagyományos kínai orvoslás

Ezen a Csing dinasztia korabeli festményen beteget vizsgáló orvos látható

értelem nyilvánvalóan gátolja a tudás b vülését." A Liang által választott szemléltet példa épp a **HKO** volt. Az ókori k nai tudomány más ágaival (mint például a csillagászzattal vagy a matematikáival), illetve azok módszereivel összevetve a **HKO** kétségtelenül a hagyományos k nai kultúra sokkal több sajátos jegyét viseli magán.

Manapság a felfogható, de kifejezhetetlen értelem fogalma átjárja a **HKO** elméletét, amit mivel nem fér meg a modern tudománnyal újra meg újra megkérd jeleznek azok, akik a nyugati tudomány értékrendje és szempontjai szerint próbálják meg felmérni a hagyományos k nai tudományt, gy a **HKO** t is.

A klasszikus k nai filozófiában a párhuzamokon alapuló (analógiás) gondolkodást gyakran úgy rták le, mint kölcsönhatást „az ég és az ember eggyé válásának" menetében. Tudományos körökben általánosan elfogadott tény, hogy az ég és az ember közti kölcsönhatás elve a k nai gondolkodás egyik vezérfonalát képezi. A *Lü Si Csun Csiu* [Lü Shi Chun Qiu] (Lü Történeti Évkönyvei) c met visel , a Csin és a Han dinasztia idején összeáll tott könyvben ez áll: „Egyazon csoporthoz tartozó dolgok összeállhatnak, egyazon *esi* képes

Egy pincéb l el került, a Tang dinasztia idején elásott orvosságos doboz, benne pülákkal

Szun Szimiao [Sun Simiao], a Tang-dinasztia idején élt, a gyógyítás isteneként tisztelt neves orvos szobra

egymásba merülni, ugyanannak a kategóriának a hangjai pedig egymásnak felelgetnek." Az Északi Szung [Song] dinasztia idején Can Nin [Zan Nin] (919–1001) az elte élt emberek tanulmányait áttekintve állította össze a *Vu Lej Hsziang Kan Cse* [Wu Lei Xiang Gan Zhi] (Kivonat a különböző dolgok közti kölcsönhatásról) című könyvet, amely 500 különböző dolog egymással való reakcióját sorolja fel. Cseng Ji [Cheng Yi] (1033–1107), az Északi Szung dinasztia idején élt jelentős filozófus ezt a jelenséget alapulvéve kristályosította, mondván: „Csupán egyetlen értelem és egyetlen válasz létezik a világmindenségben." Ezek az elemzések azt mutatják, hogy a **HKO** mint empirikus tudomány elismerése mellett a tudósok tudatában voltak a kölcsönhatás (avagy az analogikus gondolkodás) roppant fontosságának.

A kölcsönhatáson és válaszreakción alapuló gondolkodásmód kettős természetű: éppúgy elvezethet a varázsláshoz, mint a tudományhoz. Vegyük például a nyúlajkat. Az az elgondolás, miszerint a nyúlajkat az okozza, hogy a várandós nő nyulat lát vagy eszik, nyilvánvalóan csak babona. A méhen belüli fejlődésről vallott ókori nézetek között azonban manapság is jócskán találunk tudományosan igazolható gondolatokat. Li Sicsen [Li Shizhen] (1518–1593), egy a Ming dinasztia idején élt híres orvos ugyancsak efféle empirikus ismeretekre alapozta a gyógynövények alkalmazásáról szóló, *Ben Cao Gang Mu* (A gyógyszerészet kézikönyve) című könyvét. Például a *tung cs/nek* [tong qi] nevezett ókori tüdőfegyvert az elhúzó, nehéz szülés kezelésére vélték alkalmasnak, csak mert lehetett vele. A fésűt ugyanakkor a tejhiány kezelésére lehetett felhasználni, mert haját lehetett vele fésülni. Az elbibi gyakorlat egyértelműen értelmetlen. Az utóbbi azonban bizonyára használt, mivel több százszor körülfésülni a mell mellett a mell masszázását jelentette, ami pedig igencsak hasonlított egy orvosi kezelésre.

A hagyomány kialakulása és módosulása

Kétségtelen tény, hogy a kínai nép történelme során sokáig a világ közepén elterült, legnagyobb országnak tekintette hazáját, kultúráját pedig a legkiválóbbnak tartotta a világon. Ugyanakkor mindig is hajlott más országok kulturális értékeinek átvételére. A gyógyászat terén a kínai orvoslásra kifejtett idegen hatás meglehetősen eltérő módon jelentkezett a Ming-dinasztia (1368–1644) idején és a Csing-dinasztia (1644–1911) korai szakaszában.

A kései Ming-dinasztia és a Csing-dinasztia korai szakasza közötti időszakot megelőzően már ismertek voltak Kínában indiai, az arab világból származó, illetve Dél-Ázsia középső területeiről és Délnyugat-Ázsiából eredő orvoslási eljárások. Megjelenésük azonban nem vezetett semmilyen konfliktushoz, mivel ezek az orvoslási rendszerek természetüket tekintve hasonlóságot mutattak a kínai orvosláshoz. Ez az oka annak, hogy az ezekből az orvoslási rendszerekből származó gyógyeljárások és orvosi ismeretek könnyedén beilleszkedtek a kínai orvoslásba. Jellemző példája ennek a szarkophágus eltávolítás technikája. Vagy vegyük a himmléltás esetét: a kínai orvosok még 1805-ben, a védőoltás bevezetésekor is ragaszkodtak hagyományos gondolkodásmódjukhoz, mondván, a himmléltás azért biztonságosabb, mint a himmléltás v. rüssal való oltás, mert a tehenek szelidebbek, mint az emberek.

Később, amikor az anatómián és a kézzelfogható bizonyításon alapuló nyugati orvoslás eljutott Kínába, a kínai orvosok még mindig mereven ragaszkodtak azokhoz a gondolatokhoz, amelyek szerint a nyugati orvoslást kell beilleszteni a kínai orvoslásba, hiszen a nyugati tudományágak végső soron a kínaiakból erednek. Csak amikor néhányan a HKO eltörléséért szálltak szóra, ahogy az reformja idején Japánban is történt, a kínai orvosok akkor ismerték fel azt a válságot, amivel szembe kellett nézniük.

A dolgok idővel azért változtak. Immár tudományos rendszerként tanulmányozzuk a HKO-t, és szükségtelen szólnunk

Tie Kuajli [Tie Guaili], a legendás történetek nyolc halhatatlana egyikének porcelánszobra. A legendák szerint gyakran gyógyította a köznép betegségeit

azokról az erőfeszítésekről, amelyeket a múltban neves **HKO** orvosok tettek a **HKO** fennmaradásáért folytatott küzdelem során. Fontos áttekintenünk mindazt, ami a külföldi orvoslás hatása és nyomása alatt megváltozott a **HKO** ban.

Elsősorban is, a **HKO** mint kifejezés Kínában nem is létezett a nyugati orvoslás (**NYO**) megjelenéséig. Széleskörű összefoglaló gondolatrendszere sem lenne a hagyományos orvoslásnak, ha a Nyugaton kifejlett gyógyászat uralma nem terjedt volna ki az egész világra. A kínai nép csak akkor kezdett el a kínai és a nyugati orvoslás közti különbségeken elmélkedni, amikor a nyugati orvostudomány megjelent Kínában. Csak amikor a kínai orvoslás léte került veszélybe, akkor kezdték el a kínai orvosok védekezni, kifejtve a kínai orvoslás elnyerését és értékét, felhasználva ugyanakkor a nyugati orvoslás kínálta elnyerőket. Ha valaki belenéz a 20. század elején megjelent orvosi folyóiratokba és könyvekbe, akkor láthatja, hogy a **HKO** orvosok miként utánozták a nyugati orvosokat, hogy ily módon a kóroktan, a kórélettan, a terapeutika és a gyógyszerteran szempontjaiból megalapozzák a **HKO** elméleti rendszerét. Gondosan elemezve ezen folyóiratok és könyvek szerkesztésmódját, könnyedén rájöhethetünk arra, hogy a **HKO**

Porcelán orvosságosfiolák, rajtuk a tizenkét esztendő jelképező tizenkét állat festményével

Gyógyszerkészítésre használt eszközök a Csing dinasztia Császári Kórházából

orvosok önkéntelenül is az **NYO** gondolkodásmódját másolták, s megpróbálták elsajátítani a racionális problémaelemzés lépéseit.

Másodszor, az **NYO** kínai megjelenése alapvető tudományos biológiai ismeretekkel vértette fel a **HKO**-t. A *Huang Ti Nei Csing* [Huang Di Nei Jing] (A sárga császár orvosi kánonja) szerint például még úgy képzelték, hogy az a térség, amely alatt a szív, a gyomor felső oldalága, mivel az emberek léte és szervezetük élettani működése az étkezéstől függ; vagy hogy a vizelet a vékonybélből ürül a húgyhólyagba. A **HKO** efféle elgondolásai helyébe fokozatosan modern biológiai ismeretek léptek. Hasonló módon, amikor az **NYO** megjelent Kínában, a **HKO** val praktizálóknak be kellett látniuk, hogy az úgynevezett *csing luo* [jing luo] (energiapályák vagy meridiánok) nem azonos az erekkel. Mélyen el kellett hát gondolkodniuk a *csing luo* és a *cang fu* [zang fu] (belső részek) természetéről, s mind a *csing luo*, mind a *cang hsziang* [zang xiang] (belső részek és megnyilvánulásai) elméletét új alapokra kellett helyezniük.

Harmadszor, az **NYO** nyomása alatt a **HKO** orvosok teljesen is lépéseket tettek a **HKO** megvédésére, terjesztésére és megterjesztésére: iskolákat állítottak fel, tanfolyamokat indítottak.

Knában az els szemkórházat a brit Kelet indiai Társaság állította fel 1827-ben

tottak, folyóiratokat jelentettek meg, társaságokat szerveztek, japán **HKO** könyveket fordítottak kínai nyelvre, és fejlesztették a hagyományos kínai gyógyszereket. Mindezek a változások azt mutatják, hogy az **NYO** kínai bevezetése bizonyos mértékig ösztönöz leghatott a **HKO** fejlődésére.

Történelmileg bármiféle kultúra bevezetése egy adott országba elkerülhetetlenül az illető ország kultúrájának gazdagodásához és finomodásához vezet. Mivel pedig a modern nyugati tudomány is egyfajta kultúrtényező, mint ilyen, semmiféle kárt nem okoz a **HKO** -nak. Ehelyett további esélyeket nyújt a **HKO** -nak a fejlődésre.

A **HKO** és az **NYO** közötti, egy különleges történelmi korszakban lezajlott összeütközés folyamánként 1958-ban a **HKO** tankönyvek összeállítására különböző **HKO** testületek és az egészségügyi miniszter felügyelete alá került, s ez korszakalkotó jelentéssel bír. Azóta országunkban számos, „A **HKO** alapelemei”, „A **HKO** elméleti alapjai” és hasonló című tanfolyamot indítottak. A **HKO** rendszeres tanulmányozásához természetesen elengedhetetlenül szükség volt egy újfajta **HKO** tankönyv összeállítására. Eleinte inkább az orvoslásról vallott hagyományos gondolatok újrafogalmazására, a lényeges elemek kiválasztá-

Aszpirin-hirdetés az 1930-as évekből

sára, az igaz és hamis gondolatok precíz szétválasztása törekedtek, ezzel fektetve le a **HKO** alapjait. Néhány évtizeddel később a **HKO** tankönyvek felépítése és tartalma jóformán változatlan maradt, jóllehet azokat több ízben átszerkesztették és javították.

Ebben a helyreállított „hagyományban” az energiapályák elmélete már nem tartalmazza azokat a gondolatokat, amelyek szerint az oldalágak a test felszínén láthatók, míg a fő keringési pályák mélyebben futnak, s hogy a véredények kékes színűek, míg azok piros színűeket jelöl. A **HKO** javított elmélete a *wu cangot* [wu zang] (az öt amg szervet) és a *Hu fut* (a hat /w szervet) fiziológiai egységként határozza meg, amelyek nem felelnek meg az anatómiai szerveknek, s immár nincsenek összefüggésben a császári udvar hierarchiájával. Az akupunktúra és a moxa terápia elmélete immár nem a fekélyek és szemölcsök kezelését is magában foglaló külső gyógyeljárások gyjt elnevezése, hanem úgy kerülnek meghatározásra mint „a cs és a vér áramlását összhangba hozó és a belső szervek működését fizikai beavatkozás révén szabályozó gyógyeljárások”. Tudományos alapokra helyezték továbbá a **HKO** azon alapvető jellegzetességét, amely az **NYO**tól elsősorban elválasztja, nevezetesen a tünetek megkülönböztetésén alapuló kezelést. Ez a módszer a különböző betegségek klinikai megnyilvánulásainak elkülönítésén alapul, szem előtt tartva a beteg állapotát a különböző tünetek fellépésekor (például hogy a tünetek hideg vagy meleg hatására enyhülnek vagy súlyosbodnak). Sok **HKO** orvos úgy véli, hogy ezt a gyógyászati elméletet Csang Csungcsing [Zhang Zhongjing] (150–219), a Keleti Han dinasztia idején élt neves orvos alapozta meg. Azonban egy efféle elgondolás nem válhatott volna ennyire kifinomulttá, ha az **NYO** nem került volna bevezetésre Kínában. Annál is inkább, mivel a kínai nyelvben a szindrómát és a szimptomát jelölő karakterek ugyanazt jelentik jóllehet, alaktani felépítésük kissé eltér, s emiatt a múltban az orvosok tulajdonképpen sohasem gondoltak a két karakter és a két gondolat elkülön

tésére. A régi könyvekben a hiányt vagy a többletet, a hideget vagy a meleget ugyanúgy betegségeknek tekintették, mint a hasi fájdalmat vagy a szédülést.

A HKO megértése

A **HKO** megértéséhez a kínai kultúra, különösen pedig a filozófia alapos ismerete szükséges, ugyanis a **HKO** elméletét az ókorban sok egyéb szakterület együttes fejlődése alapozta meg.

A **HKO** megértésének másik módja az antropológia tanulmányozása, mivel az antropológia a különböző kultúrák alapvető gondolkodásmódbeli különbségeire összpontosít.

A **HKO** alapvető filozófiai gondolkodásának ismerete a **HKO** elméletének és gyakorlatának előfeltétele. Jellemző példa erre a szindrómaelkülönítéssel alapuló kezelés. Az emberi test és a betegségek közti kapcsolat bonyolult, s ennél

Sokak szemében a HKO orvosok gyakran tapasztaltabbnak és ügyesebbnek tartják.

A *Hmt Knában* tanulmányozó külföldi hallgatók

fogva bizonyos ellentmondás feszül a modern orvoslás és a „tudomány” között. A *Bevezetés a kísérleti orvostudományba* című munkájában Claude Bernard (1813-1878) leírta, hogy szerinte az orvoslást nem kellene különlegesként kezelni, hiszen tudomány, jellehet az orvosok gyakran mondták neki, hogy a gyakorlatban sok furcsaság merül fel. A **HKO** szerint nincs két teljesen egyforma ember, ebből adódóan egyik betegség sem lehet pontosan ugyanolyan, mint bármely másik, s ennél fogva nincs olyan kezelés, amely megváltoztathatatlan és módosítások nélkül ismételgethető lenne. A **HKO**ban is vannak persze meghatározott eljárások. Azonban a klinikai kezelésben az orvosoknak gyakran kell megváltoztatniuk ezeket az eljárásokat azért, hogy a különböző betegek kezeléseikhez alkalmazkodjanak. Egy ilyen jelenség látszólag ellentmond a „tudomány” által olyannyira hangsúlyozott „megismételhetőség” elvének, igaz, az efféle ellentmondások általában könnyedén feloldhatók.

A **HKO** szerint a nem megismételhetőség oka az, hogy a **HKO**ban a kezelés a betegre, és nem pedig a betegségekre összpontosított. Minthogy senki sem pontosan ugyanolyan, mint bárki más, ezért természetesen a betegek kezeléseik is eltérőek. Elméletileg tehát a **HKO** magasabb rendű, mint az **NYO**.

Koreában és Japánban már a Csin és Han dinasztiák hatalomra kerülésekor megjelent

Habár nem léteznek tökéletesen azonos kezelések, a különbség sok esetben csak a mennyiségben jelentkezik. Ez az oka annak, hogy a **HKO** miért fejlesztett ki bizonyos alapvető gyógyászati elveket és hatékony eljárásokat. Valójában a kezelés a **HKO** ban korántsem teljesen megismételhetetlen.

Az, hogy egy adott eljárás megismételhető vagy sem, attól függ, hogy az orvos milyen szempontok szerint méri fel a páciense állapotát. A **HKO** ban a „hasonlóság” nem mindig jelent azonos tüneteket, a „különbség” pedig magyarázható úgy, ahogyan azt egy adott betegségnél a modern orvoslás is teszi. Ha a klinikai megnyilvánulásokat, vagy a modern orvoslás „hasonlóságát” és „különbségét” vesszük alapul, akkor ebben az értelemben a **HKO** ban sem beszélhetünk nem-megismételhető ségről.

A 20. században kétszer is fellépett járványos nyakszirtmerevedés. A nyugati orvosok a második alkalommal pontosan ugyanazokat a gyógyeljárásokat alkalmazták, mint az első esetben, de ezúttal hatástalanul. A **HKO** orvosok azt javasolták nekik, hogy változtassanak az eljárásokon, s ez valóban hatékonynak bizonyult. A nyugati orvosok szemében a járványos nyakszirtmerevedés mindkét alkalommal pontosan ugyanúgy lépett fel, egyaránt mikroorganizmusok okozták. A **HKO** orvosok szemében azonban volt különbség az évszakok változása, valamint a „nyirkosság” és a „hűség” terén. Egy másik szemléletes példa a Li Kao [Li Gao] (1180-1251) által kifejlesztett és eredetileg gyomorbetegségek kezelésére alkalmazott *pu csüng ji esi van* [bu zhong yi qi wan] (a hasgyógytására és a *esi* er-s-tésére szolgáló pirula), amit az orvosok manapság gyakorta használnak vérszegénység, ideggyengeség és végbélel-esés kezelésére. Habár ezeknek a betegségeknek a megnyilvánulásai különbözőek, okuk és természetük ugyanaz.

A HKO KLASSZIKUSAI

Sen Nung [Shen Nong], a mez gazdálkodás istene gyógyfüveket gyűjt

Huang Ti Nej Csing

(A sárga császár orvosi kánonja)

A *Huang Ti Nej Csing* (A sárga császár orvosi kánonja) a **HKO** legrégebbi fennmaradt könyvgyűjteménye, amely két részből áll: mind a *Szu Ven* [Su Wen] (Egyszer kérdések), mind a *Ling Su* [Ling Shu] (Szellemi tengely) 81 fejezetet tartalmaz. A *sárga császár orvosi kánonját* az általános vélekedés szerint a hadakozó fejedelemségek, illetve a Csin és Han dinasztiák korában állították össze különböző iskolákhoz tartozó orvosok elméleteinek és tapasztalatainak gyűjteményeként.

Liu Hsziang [Liu Xiang] (Kr. e. 77-6 körül) és fia, Liu Hszin [Liu Xin] (? Kr. u. 23) az általuk összeállított *Csi Lue* [Qi Lue] című könyvnek rögtön az elején megemlíti a *Huang Ti Nej Csinget*. Arról azonban mindmáig vita folyik, vajon a *Csi LMéban* említett mű azonos-e a *Szu Vénből* (Egyszer kérdések) és a *Ling Suból* (Szellemi tengely) álló, ránk maradt példánnyal.

A *Szu Ven* (Egyszer kérdések) és a *Ling Su* (Szellemi tengely) fejezetei az alábbiakat tartalmazzák:

1. A *Szu Ven* elméletileg a *jin jang* [yin yang] elvét tárgyalja, az egészségvédelmet különböző évszakokban, az energiapályákat, valamint a belső szervek felépítését és kórélettanát. Ugyanakkor a *Ling Su* főleg az akupunktúrával és a moxaterápiával foglalkozik. Mindkét kötet csak ritkán említi a gyógyszerekkel való specifikus kezelést, inkább a belső részeket, az étrendet és a *vu hszing* [wu xing] (öt elem) elméletén alapuló gyógyszerek közti megfelelést tárgyalja.

2. A két kötet legnagyobb részben Huang Ti, az ókori Kína legendás császára és olyan miniszterei közti beszélgetések formájában ródott, mint Csi Po [Qi Bo], Lej Kung [Lei Gong] és Po Kao [Bo Gao]. A különböző emberek által feltett kérdések és a rájuk adott válaszok eltérő orvosi elgondolásokat tükröznek. Ezek az elgondolások vagy az embereket öt csoportra Fém, Fa, Víz, Tűz és Föld osztó *vu hszing* (öt

A *Huang Di Nei Jing* (A sárga császár orvosi kánonja) fényképeseti sokszoros tással készült példánya

A Hunan tartományban fekvő Ma Vang Tujban [Ma Wang Dui] egy Han dinasztia korabeli sárból elkerült selyem orvosi könyv

elem) elméletén, vagy az embereket ugyancsak öt csoportba jang túlsúlyos (*taj farig*) [tai yang], jang hiányos (*sao jarig*) [shao yang], jin túlsúlyos (*taj jin*) [tai yin], jin hiányos (*sao jin*) [shao yin], illetve kiegyensúlyozott soroló *jin jang* elméleten alapulnak.

3. Általában úgy tartják, hogy a *Ling Su* (Szellemi tengely) könnyedén olvasható, s minden bizonnyal a *Szu Ven* (Egyszer kérdések) után állt össze. Azonban a *Szu Ven*ben (Egyszer kérdések) is találhatóak a *Ling SM*ből (Szellemi tengely) vett idézetek. Ez azt mutatja, hogy a két kötet kölcsönösen hatott egymásra. A *Szu Ven* (Egyszer kérdések) és a *Ling Su* (Szellemi tengely) nagymértékben befolyásolta a **HKO** fejlődését a különböző dinasztiák idején.

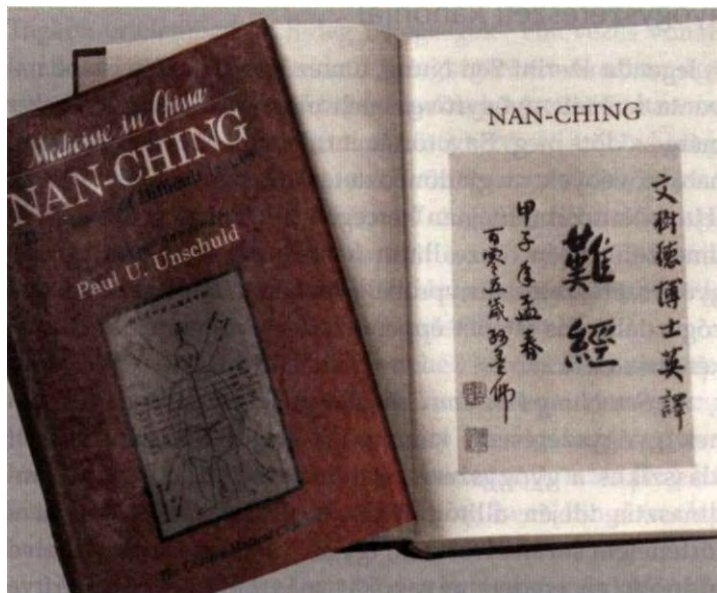
Huang Ti Pa Si Ji Nan Csing **[Huang Di Ba Shi Yi Nan Jing]** (A sárga császár orvoslási kánonja nyolcvanegy nehéz kérdésről)

Ennek a párbeszédese formában íródott könyvnek a címét gyakran rövidítik *Nan Csingnek* [*Nan Jing*] (Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja). Hagyományosan úgy vélik, hogy ezt a könyvet Csin Jüezsen [Qin Yueren] (más néven Pien Csüe [Bian Que]), a hadakozó fejedelemségek korának kiemelkedő orvosa állította össze. Manapság azonban egyre elterjedtebb az a nézet, miszerint ezt a könyvet a kései Nyugati Han dinasztia idején állították össze. Erre a legfontosabb bizonyíték az, hogy a *Csi Lweben* még nem utalnak rá. Elsőként a Keleti Han dinasztia idején élt Csang Csungcsing [Zhang Zhongjing] említette, *Sang Han Ca Ping Lun* [Shang Han Za Bing Lun] (Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése) című műve elszavában.

A *Nan Csingben* feltett 81 kérdés érinti az érverést, az energiapályákat, a cangfu [zangfu] szerveket, a betegségeket, az akupunktúrás pontokat, az akupunktúrát és a moxaterápiát.

A *Nan Csing* (Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja) és a *Huang Ti Nej Csing* (A sárga császár orvosi kánonja) között

az a fő különbség, hogy az előbbi rás külön foglalkozik a *jin jang* és a *vu hszing* (öt elem) tanával, az orvoslást a *juan esi* [yuan qi], a *jin jang* és a *vu hszing* vegyítésével vizsgálja, illetve a pulzusdiagnosztika, az energiapályák, a *cang* /*ti* szervek, a betegségek megnyilvánulásai, az akupunktúrás pontok, az akupunktúra és a moxaterápia alkalmazásával anélkül hoz létre elméletrendszert, hogy közvetlenül empirikus tudást alkalmazna. A tífuszeszerű érverés-változás például a *vu hszing* (öt elem) szilárdsága és puhasága (*jin* és *jang*) változataiból ered. Ami az akupunktúrás pontokat illeti, minden energiapálya a következő öt akupunktúrás ponttal rendelkezik: *Csing* [Jing] Kút, *Hszing* [Xing] Forrás, *Su* [Shu] Csermely, *Csing* [Jing] Folyó és *Ho* [He] Tenger. Ez az öt akupunktúrás pont osztozik a Fém, Fa, Víz, Tűz és Föld tulajdonságaiban. A *vu hszing* (öt elem) elmélete szerint ezen öt akupunktúrás pont rangsorolható. A következő táblázat a *jin* és *jang* energiapályákon elhelyezkedő azonos nevű akupunktúrás pontok közötti behatárolt kapcsolatrendszert ábrázolja. A betegségek kezelésében

A Nan Csing (Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja) angol változata

az orvosok kiválasztják az öt elem elmozdító és korlátozó tulajdonságainak megfelelő akupunktúrás pontokat. Ezeket az akupunktúra és moxaterápia modern tudományában fontos szerepet játszó tulajdonságokat elszőr a *Nan Csingben* (Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja) említették és tárgyalták meg.

A kapcsolatok az öt su akupunktúrás pont és a *jin jang*, valamint a *vu hszing* között a *Nan Csing* szerint

Az öt su akupunktúrás pont	Csing Kút	Hszing Forrás	Su Csermely	Csing Folyó	Holender
Az öt elem (vu hszing) tulajdonságai	Jang pálya: Fa Jin pálya: Fém	Jang pálya: T z Jin pálya: V z	Jang pálya: Föld Jin pálya: Fa	Jang pálya: Fém Jin pálya: T z	Jang pálya: V z Jin pálya: Föld

Sen Nung Pen Cao Csing **[Shen Nong Ben Cao Jing]** (A mezgazdálkodás istenének gyógyszerészeti kánonja)

A legenda szerint Sen Nung, a mezgazdálkodás istene naponta százféle gyógyfüvet zlelt meg, s közben hetvenszer mérgező dött meg. Ez a történet tulajdonképpen a fogyasztható növények megkülönböztetéséről szól, a *Huai Nan Ce* [Huai Nan Zi] (Huajnan hercegének könyve) című, a Han-dinasztia idején összeállított műrásban azonban már az első gyógyszerészeti szárnypróbálgatásként értelmezték, s a mezgazdálkodás istenét éppen ezért a gyógyszerészet atyjaként tisztelték.

A *Sen Nung Pen Cao Csing* (A mezgazdálkodás istenének gyógyszerészeti kánonja) a legkorábbi fennmaradt klasszikus a gyógyszerészet témakörében. A Keleti Han-dinasztia idején állították össze. A mű számos példányai a történelem során elvesztek, így az ősrást a modern korban a tudósok az eredeti anyagokat más könyvekből merítve állították össze újra. A *Sen Nung Pen Cao Csingei* minden

dinasztia idején hiteles gyógyszerészeti kánonnak tekintették, amit az is alátámaszt, hogy a bel le származó idézetek számos, későbbi könyvben megtalálhatók. Ezekből az idézetekből tudjuk, hogy *A mez gazdálkodás istenének gyógyszerészeti kánonja* körülbelül 365 gyógynövény vizsgálatára terjedt ki, s ezeket három fokozatba sorolta. Az első fokozatba tartozó gyógynövényeket a test erősítésére és az élet meghosszabbítására lehetett használni; a második és harmadik fokozatú gyógynövények ellenben mérgezőek voltak, ezért nem lehetett őket nagy mennyiségben és sokáig szedni. Az egyes gyógynövények ismertetései tartalmazták a nevet, azaz a hatóanyag tulajdonságait, a használat javallott módját, a termesztési módot és a növény egyéb közismert neveit.

Sang Han Ca Ping Lun
[Shang Han Za Bing Lun]
 (Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése)

Tágabb értelemben a „hideg betegségek” elnevezés vonatkozik az összes külső eredetű betegségre. Az ókorban úgy vélték, hogy a különböző betegségeknek három foka van, nevezetesen a külső okok (mint a megbetegítő szél, a hideg, a nyári hőség, a nyirkosság, a szárazság vagy a tized), a belső okok (mint a nem megfelelő étrend, a testi kimerültség vagy az érzelmi hullámzások), valamint a sem külső, sem belső eredetű okok (mint például a harci eredetű sebek, a rovarcsapések vagy az állatok marásai).

A *Nan Csing* (Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja) szerint ötféle hideg betegség létezik, nevezetesen a *csüing feng* [zhong feng] (szélütés), a *sang han* [shang han] (szvroham), a *se ven* [shi wen] (nyirkos melegség), a *zsö ping* [re bing] (lázás betegségek) és a *ven ping* [wen bing] (meleg betegségek).

A *Sang Han Ca Ping hunt* (Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése) a kései Keleti Han dinasztia idején áll

Csang Csungcsing ábrázolása egy ókori orvosi könyvben

totta össze Csang Csungcsing (150 219 körül). Ez a könyv kétféle betegséggel foglalkozik. A küls eredet (hideg) betegségek esetében a három *jang* és a három *jin* (*taj jang*, *jang ming*, *sao jang*, *taj jin*, *sao jin* és *csüe jin* [jue yin]) szerint különbözteti meg a betegségek tartamát és természetét. Minden betegségt pusra külön gyógytási elvet és eljárásokat dolgoz ki. Vegyük például a lázzal, a hidegtől való irtózással és fejfájással járó *taj jang* típusú betegségeket. Ha nincs izzadtság, akkor kezelhetők *ma huang tanggal* (Herba ephedrae), vagyis csikófarkfűvel; ha viszont van izzadtság, akkor *kuj esi tanggal* [gui zhi tang] (Ramulus cinnamomi), vagyis fahéjval kell kezelni őket. Egyes esetekben a két javallat együtt alkalmazható. Ha a beteg gyenge, *zen sent* [ren shen] (Radix ginseng), azaz ginszenggyökeret érdemes még beletenni a fűzetbe. Ugyanakkor ha a betegség küls eredetű, de nem jár lázzal, az érverés viszont gyenge, a beteg pedig aluszékony, akkor *sao jin* típusú betegségről van szó, és csakis *zen* sennel (Radix ginseng) és *fu cevel* [fu zi] (Radix aconiti laterális preparata) lehet elvégezni a kezelést, hogy helyreálljon a szervezet/ang egyensúlya, és ne folytatódjon a hanyatlás.

A *Sang Han Ca Fing hun* (Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése) a történelem háborús viharaiiban elveszett. A hideg betegségekről szóló részt, amely *Sang Han hun* (Hideg betegségek kezelése) néven vált ismertté, egy nyugati Csin [Jin] dinasztia idején élt császári orvos, bizonyos Vang Sue [Wang Shue] gyűjtötte össze. Minthogy ez a mű tartalmazza a hideg betegségek elméletét, gyógyászati elveit és eljárásait, ezért az orvoslásban nagy volt, és ma is nagy a jelentősége. Az eredeti könyvben szereplő, a különféle betegségekről szóló rész később önálló kiadást is megélt *Csin Kuj Jao Lüe* [Jin Kui Yao Lue] (Az arany vitrin áttekintése) címen.

Könyvösszeállítás és kánonná fejlődés

Az említett könyvek a későbbiekben jelentős kánonokká fejlődtek. Mivel az ókorban bizonyára sok egyéb könyvet is összeállítottak az orvoslásról, felmerül a kérdés: miért csak ez a néhány vált kanonikussá?

Először is, tartalmát tekintve ez a pár könyv összefoglaló jellegű, és sok egyéb területről is tartalmaz ismereteket. A *Huang Ti Nei Csing* (A sárga császár orvosi kánonja) például igen terjedelmes könyv volt, és valószínűleg megvolt benne sok olyan egyéb orvosi könyv kivonata is, mint a *Tang Je Csing Fa* [Tang Ye Jing Fa] (Eljárások fűzetekkel) és a *Huang Ti Sen Nung Si Jin* [Huang Di Shen Nong Shi Yin] (A sárga császár és a mezőgazdálkodás istenének elmélete a korlátozott étkezésről). Hasonlóképpen, amikor Huangfü Mi (215-282) a Nyugati Csin dinasztia idején összeállította a *Csen Csiu Csia Ji Csinget* [Zhen Jiu Jia Yi Jing] (A B klasszikusok az akupunktúráról és a moxaterápiáról), abban a *Huang Ti Nei Csingből* az energiapályákat illetően részt vegyett a *Huang Ti Ming Tang Csing* [Huang Di Ming Tang Jing] (A sárga császár fényes palotai kánonja) című könyvvel, amely az akupunktúrás pontok elhelyezkedésével és feltüntetésével éppúgy foglalkozott, mint a tűszúrás mélységével. Miután elkészült ez a jókora könyv, többé már nem utaltak külön A sárga császár fényes palotai kánonjára.

Másodszor, a kánonok rendszerint elméletileg jelentős, tartalmilag pedig rendszerezettek. Habár a *Nan Csing* (Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja) kisméretű könyv, tartalmilag mégis rendszerezett, mivel sok fontos elgondolást tárgyal. A *Huang Ti Nei Csing* szól a *jin*-ről és a *jang*-ról, amelyeket a világmindenség alaptörvényének, a változásért, növekedésért és hanyatlásért felelős tényezőnek tekint. Eközben a *Nan Csingben* azt találjuk, hogy a *ming men* (életkapu) az élet forrása. Habár A sárga császár orvosi kánonját és a Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonját nem olyan korán állították össze, amint azt némelyek sejtetik, kánonként mégis

A Sang Han Ca Ping Lun
(Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése) fényképezeti sokszoros tással készült példánya

még manapság is nagyon fontosak és értékesek. Az elmúlt kétezer évben az orvosok azért tanulmányozták ket, hogy megtanulják belük a *esi* és a vér áramlását, a bels részeket és a m ködésüket érint lényeges tudnivalókat, hogy megértsék, miként érdemes alkalmazni az élet tanulmányozásában az olyan filozófiai fogalmakat, mint a *vu hszing* (öt elem), hogy elemezzék a betegségek okait és kór-élettanukat, s hogy új elméleti gondolatokat fejlesszenek ki az orvoslásról.

A *Sang Han Ca Fing Lunt* (Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése) a Keleti Han dinasztia idején állt össze, de népszerűségét már a Tang korban elvesztette. Az ekkoriban élt Vang Tao [Wang Tao] (670-755 körül) által összeállított *Vaj Taj Mi Jao* [Wai Tai Mi Yao] (Titkos tudás a császári könyvtárból) című könyvben például meg sem említették. A Szun Szimiao (581-682) által összeállított *Csien Csin Ji Fang* [Qian Jin Yi Fang] (Kiegészítés az arany receptekhez) című könyvben szerepel az orvosi elírásokat tartalmazó könyvek felsorolása, ezt azonban mégsem tekintették jelentésműnek. Csak a Sung dinasztia idején ismerték el végül a *Sang Han Ca Ping hun* (Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése) értékét, s kezdték el alaposan és behatóan tanulmányozni a művet. Csang Csungcsinget azóta tisztelik az orvoslás isteneként.

Részben irodalmi értékük is az oka annak, hogy ezek az orvosi könyvek fokozatosan kanonikussá váltak. A *Huang Ti Nej Csinget* (A sárga császár orvosi kánonja) például nyilvánvalóan kiváló irodalmi képzésben részesült orvosok írták.

A Nyugati és a Keleti Han dinasztiák időszakában az orvoslás tanulmányozására az irodalmi átszerkesztés és a recepteskönyvek újbóli összegyűjtése volt jellemző. A Sung dinasztia idején a tudósokat egyre jobban lekötötték az adminisztratív államigazgatási feladatok. Közszájon forgott akkoriban egy sokak által értékelt mondás, amely így hangzott: „Ha nem lehetsz kiváló főminiszter, akkor legyél kiváló orvos.”

Egy Keleti Han-dinasztia korabeli sírból (Han Cseng [Han Cheng] város, Sanhszi [Shanxi] tartomány) előkerült gyógynövények

Néhányan úgy vélték, hogy az ókorban összeállított könyvek szentté és sérthetlenné válásának oka abban a tényben rejlik, hogy azokat Huang Ti, a sárga császár, valamint Pien Csüe (más néven Csin Jüezsen) és Sen Nung, a mezőgazdálkodás istene nevében szerkesztették egybe. Mindazonáltal nem erről van szó. Hiszen sok egyéb köny-

Hagyományos kínai orvoslás

vet is összeállítottak ezeknek a jelentős személyiségeknek a nevében, amelyek azonban elvesztek a történelem viharos évszázadai során. Az igazság az, hogy az orvosi kánonokat és a hagyományt sokan azért tartják különös becsben, mert úgy vélik, hogy a gyógyászatnak az ókorban megalapozott elmélete tökéletes. Igaz ugyan, hogy a gyógyászat terén azóta is egyre gyűlnek az új ismeretek, de ezeket csak a régi dolgok magyarázatának, nem pedig a régiek bérletének tekintjük.

A HKO ALAPELMÉLETE

Gyógy füves üvegsék a jin-jang szimbólummal és a pa kua [ba gua] (nyolc trigram) festett ábrázolásaival

A jin jang és a vu hszing (öt elem) elmélete

A *jin jang* és a *vu hszing* tanát minden kínai ismeri. Azonban még Kínában is csak kevesen képesek tökéletesen megérteni ezeket a bonyolult elméleteket.

A *jin jang* és a *vu hszing* eredetileg egymástól független elméletekként születtek. A *jin jang* elmélete elvileg a legjelentesebb gondolatrendszer, amely tükrözi az ókori kínaiak filozófiai gondolkodását. Joseph Needham (1900–1995) hatalmas művében, *A kínai tudomány és technika történetében* azt írja, hogy a *jin jang* elmélete az ókori kínaiak által megalkotott legnagyobb elmélet volt. Az orvoslás terén is a *jin jang* elméletét vették át előbb a filozófiából, és csak azután az öt elem tanát. A Csing dinasztia előtti összegyűjtött irodalomban nincs nyoma a *vu hszingnek*. A *jin jang* elméletét azonban már ekkor felhasználták a betegségek okainak és az emberi test működésének magyarázatára. Elvileg a *jin jang* filozófiai elméletének orvosi értelmezése és alkalmazása lehetett a **HKO** számára a fejlődést az ókortól az újkorig. Ugyancsak ez az oka annak, hogy miért nem lépett soha a **HKO** helyébe a nyugati orvoslás.

Az ókori Kínában a filozófusok úgy gondolták, hogy a világmindenség *jin* és *jang*ból áll, és ezen ellentétpólusok állandó mozgása a felelős a világ léteért. Eredetileg a *jin* és a *jang*ot használták fel a napsugárzással ellentétes, illetve az annak kitett állapot megmagyarázására. Az a hely, amely a napsugárzással „ellentétes”, a *jin* (árnyék), míg a napsugárzásnak kitett hely a *jang* (nap). A későbbiekben aztán az emberek ezeket az elgondolásokat alkalmazták más dolgok elemzése során is: a hideg és sötét dolgokat, míg a *jang*nak a lendületes, külső, felületes, meleg és fényes dolgokat. A dolgok *jin* és *jang* szerinti osztályozásának semmi köze nem volt az ellentétpárok jó vagy rossz természetéhez. A *jin* és a *jang* váltakozását tekintették minden dolog alaptörvényének. A *jin* és a *jang* közti egyensúlyt gondolták az eszményi állapotnak. Az

Alkalmazott művészet ábrázoló
korabeli festmény

ókori Kínában a *jin jang* elméletét nemcsak a mindenség működésének, hanem társadalmi jelenségeknek a magyarázatára is alkalmazták. Például a férfit *jangnak*, a nőt *jinnek* tekintették; a boldogságot *jangnak*, a sorscsapásokat *jinnek* tartották, és így tovább.

A *jin jang* elméletének alkalmazása a **HKO** ban egy számsorral magyarázható. Ha a „0”-t használjuk az egészség jelölésére, akkor az attól mindkét irányban sorakozó számok képviselik a különböző betegségeket és megnyilvánulásait. Például vegyük az „5”-öt egy közös megfázáshoz. A **HKO** minden betegséget a hozzá kapcsolódó pozitív vagy negatív szám elemzése révén szemléli. A *Sang Han Linn*ban (Hideg betegségek kezelése) a betegségeket a három *jin* és a három *jang* szerint elemzik. A *jang* többlet (*taj jang*) például automatikusan *jin* hiányt (*sao jin*) is feltételez. Hasonlóképpen, a *jang ming* többlete egyben a *taj jin* hiányát is jelenti. Emiatt a **HKO** ban a gyógyeljárások maguk soha nem lehetnek azonosak, de a céljuk igen, és ez a *jin* és a *jang* eszményi, harmonikus állapotához kapcsolódik. Például álmatlanságban szenvedő beteg kezelésekor a többlettünet (+) a segítség távoltartása és a túlzott elem korlátozása révén orvosolható, míg a hiánytünet (-) a táplálás és a vér pótlásával szüntethető meg. Ezzel szemben a nyugati orvoslás rendszerint hipnózist alkalmaz az álmatlanság kezelésére. Az **NYO** számára minden betegségre egy bizonyos gyógyszer létezik. Az efféle gyakorlat azonban nem igazán ésszerű. A hipnotikus kezelés túlfőtött betegnél valóban javallott lehet, de az olyan betegnél, aki ideggyengeséget szenved, a terápia alkalmazása hatástalan marad.

Jin jang szimbólum

A *jin jang* elméletét eredetileg csupán arra használták, hogy elemezzék vele a négy évszak időjárás változásait. Az ég, a föld és a világmindenség minden alkotóeleme eredetileg a csőt gondolták, amely két részből áll: *jinből* és *jangból*. A *jin* és a *jang* azután tovább oszlik *saojangra* (túl kevés *jang*), *taj jangra* (túl sok *jang*), *sao jinre* (túl kevés *jin*) és *taj jinre* (túl sok *jin*), amelyek tulajdonképpen a négy évszak arányait jelentették. A Csin dinasztiát megelőzően a fejedelmi udva

Jin jang ábrával díszített tökszobor

rokban *jin jang* specialistákat alkalmaztak, akik az emberi társadalmat elemezve azt tanácsolták az uralkodóknak, hogy az évszakok természetes változásait követve kormányozzák birodalmukat. Ezt a fajta gondolkodásmódot vették át aztán később az orvosok is. A *Szu Vénben* (Egyszer kérdések) ezért találhatunk olyan kifejezéseket, mint tavaszi szárba szökkenés, nyári növekedés, őszi megérés vagy téli felhalmozás.

A *sárga császár orvosi kánonjában* a szembenállás és az egyensúly fogalmának leírásánál már felhasználták a *jin jang* elméletet, s t azzal magyarázták a világegyetem kialakulását, valamint magának a /mnek és a *jangnak* a természetét is. Előbbi jelentette az életet, az alkati, illetve fizikai érzelmi sajátosságokat, míg az utóbbit a betegségek diagnózisára és kezelésére vonatkoztatták. A *Huang Ti Nej Csingben* megtalálható a *jin* és *ajang* klasszikus definíciója: „A *jin* és *ajang*

a mindenség alaptörvényét, minden dolgok alapelvét, a változások okát, a növekedés és hanyatlás eredetét, valamint az élettevékenységek forrását képviselik. Tehát a betegségeket is a *jīn* és a *jāng* szerint kell kezelni."

Az orvoslás és a *jīn jāng* elmélet közti kapcsolat megfigyélésében egy további szempontot is figyelembe kell vennünk. A Ming dinasztia idején élt Csang Csingjüe [Zhang Jingyue] azt állította, hogy ha valaki orvos akar lenni, annak fontos ismernie *A változások könyvét*, vagyis a *Ji Csinget* [Yi Jing]. E kijelentés miatt máig sokan hiszik azt, hogy az orvoslás a *Ji Csmgb* l ered. A valóságban azonban ez nem így van. A Ming dinasztia kora előtt összeállított orvosi könyvekben semmilyen utalást nem találunk ilyesfajta szoros kapcsolatra.

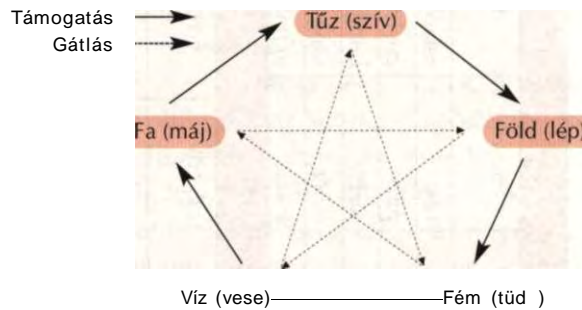
A *vu hszing* (öt elem) tana sosem volt olyan jelentős, mint a *jīn jāng* elmélete. Azt csupán különböző dolgok öt speciális kategóriába sorolására használták. Az analógia vezérfonalával feltárult a hasonló dolgok közti kapcsolat. Tekintsük például a májat: a fa elemhez tartozik, a szék közül a kékhez, az erek közül pedig a savanyúhoz kapcsolódik. A kékes árnyalat tehát azt jelzi, hogy a betegség székhelye a májban van, és savanyú z gyógyfüvekkel kezelhető. Az analógiát alapul véve az öt különböző elem közti aktiváló és gátló kapcsolatokat a következő oldali ábra szemlélteti. A gyógyítás során az orvosok ilyesfajta megfeleléseket tettek fel a *cang* és /w szervek egymással való kapcsolatában is. Az efféle gondolkodásmód segít a betegségek diagnosztizálását és kezelését, de korántsem abszolút érvényes. Ilyen abszolút jellegű elemzés található a *Nan Csingben* (Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja), amely kísérletet tesz az öt sw akupunktúrás pont közti kapcsolatrendszer meghatározására.

A **HKO** felhasználta a *jīn jāng* és a *vu hszing* (öt elem) tanát saját elméletrendszerének megalkotásához. Eközben természetesen tovább is fejlesztette e két elméletet. A Csüng Ji Hszüe Kaj Lun [Zhong Yi Xue Gai Lun] (A **HKO** alapelemei) szerint „a **HKO** ban a természet és az emberi fiziológia és

Összefüggések az öt elem, a természet és az emberi test között

Öt elem	Természeti világ							
	tájolás	évszakok	öt id járási változás	növekedés és átalakulás	öt z	öt szag	öt sz n	öt jel
fa	kelet	tavas	szél	rügyezés	savanyú	savanykás	kék	csiao [jiao]
t z	dél	nyár	hőség	növekedés	keser	égett	piros	cse [zhi]
föld	közép	nyárutó	nyirkos	átalakulás	édes	illatos	sárga	kung [gong]
fém	nyugat	sz	szárazság	érés	cs p s	cs p s	fehér	sang [shang]
v z	észak	tél	hideg	felhalmozás	sós	rothadt	fekete	jü [yu]
Öt elem	Emberi test							
	öt cang szerv	öt ru szerv	fizikai összetevők	testnyílások	megnyilvánulás	testnedv	érzelem	
fa	máj	epehólyag	inak	szem	köröm	könnyek	düh	
t z	szív	vékonybél	erek	nyelv	arc	izzadtság	öröm	
föld	lég	gyomor	izmok	száj	ajkak	nyálhab	aggodalom	
fém	tüdő	vastagbél	bőr	orr	testszőr	orrváladék	szomorúság	
v z	vese	húgyhólyag	csontok	fül	haj	nyál	félelem	

Az aktiváló és gátló hatások körkörös kapcsolódása

patológia, a diagnózis, a kezelés és a gyógyszerek alkalmazása egyaránt megmagyarázható a *jin jang* és a *pu hsing* (öt elem) elmélettel."

A bels részeket ábrázoló festmény a Csing dinasztia korából

A bels részek és megnyilvánulásaik

A „bels részek” kifejezést a **HKO** ban mint gy jt fogalmat használják, a *cang* és /w szervek, vagyis a bels szervek jelölésére. A *sárga császár orvosi kánonjától* A *hko* alapelemeiig a *cang* és /u szervek mind a **HKO** elméletrendszerének sarkalatos részeit képezik. A bels szervek eme két fajtájának megkülönböztetése alapján véve változatlan maradt az id k folyamán. Három csoportra oszthatók: az öt *cang* szerv a sz v, a máj, a lép, a tüd és a vese; a *hat* /u szerv a gyomor, a vastagbél, a vékonybél, a húgyhólyag, az epehólyag és a *szan csiao* [san jiao] (hármass meleg t); az úgynevezett különleges/u szervek pedig az agy, a vel , a csontok, az epehólyag és a méh.

Ezeknek a különböző szerveknek az elnevezései a hármass meleg t kivételével változatlanok maradtak. E létfontosságú szervek ugyanazok, amelyekkel a modern anatómia is foglalkozik. M ködésükrl azonban eltér magyarázatot adnak, hiszen az ókorban a kapcsolat bizonyos fogalmak és

A bels részek ábrázolása egy 19. századi festményen

a hozzájuk tartozó létfontosságú szervek között csupán az ösztönös megfigyelés révén alakult ki. A fiziológia és a patológia elégtelen ismerete miatt az ókorban az emberek nem voltak képesek teljes egészében megérteni e szervek működését. A tüdő mikroszerkezetének és légcseréjének ismerete nélkül például nem tudták helyesen felfogni a légzés folyamatát.

A belső részekről és megnyilvánulásairól alkotott elgondolás a *Huang Ti Nej Csingben* részletesen kidolgozott elméletté fejlődött. Az alábbiakban ennek az elméletnek a rövid összefoglalása következik.

A „belső részek” megfelelnek a belső szerveknek, ugyanakkor megnyilvánulásaik azoknak a különféle külső jeleknek, amelyek kívülről figyelhetőek meg. A **HKO** ban a belső szervek elnevezései gyakran ezeknek a szerveknek, és nem kifejezetten maguknak a létfontosságú szerveknek a külső megnyilvánulásaihoz kapcsolódnak. Azaz a különböző fiziológiai és patológiai jelenségeket különböző belső szerveknek tulajdonították. Ennélfogva a modern anatómia szellemében nem tudjuk megérteni a belső szervekről a **HKO** ban alkotott elképzelést.

A figyelmes olvasók észrevehették például, hogy az epehólyag a hat /w szerv és a különleges /w szervek között is szerepel. Az alábbiakban következzen a magyarázat.

A *Huang Ti Nej Csingben* az öt cang szervről szóló fejezetben a sárga császár felteszi a kérdést, vajon miért tekintik olykor az agyat és a veli cang szervnek, s miért tekintik hol cang szerveknek, hol meg /w szerveknek a beleket és a gyomrot. Csi Po [Qi Bo], aki orvoslásra tanította Huang Tit, azt felelte: „Az agy, a veli, a csontok, az erek, az epehólyag és a méh hasonlít a földhöz, amely mindent tartalmaz. Csak tartalmazzák, de nem bocsátják ki az esszenciát. Ezért nevezik ket különleges /i/ szerveknek. A gyomor, a vastagbél, a vékonybél, a *szan csiao* (hármass meleg t) és a húgyhólyag ugyanakkor természetesen szerint az éghez hasonló. Befogadják, de nem raktározzák, szállítják, de nem halmozzák fel az ételt. Ezért tartják a /w szerveket felelőseknek a szállításért és

az átalakításért. Mivel az úgynevezett öt *cang szerv* csupán tárolja, de nem üríti ki az essenciát, ezért teltek lehetnek ugyan, de tömörek nem. Mivel a hat /w szerv felhalmozás nélkül szálltja és alakítja át az ételt, ezért tömörek lehetnek ugyan, de teltek nem."

Hogy az olvasó számára megkönnyítsük a megértést, ezeket a gondolatokat az alábbi két táblázatban tovább elemeztük. Csi Po leírása szerint a belső szervek kétfélek lehetnek. Az egyiket különleges /u szerveknek, illetve szállító és átalakító /w szerveknek nevezik; a másik az öt *cang szerv* és a hat /w szerv néven ismeretes. Ugyanakkor mindkét rendszer megkülönböztet //H szerveket és /ang szerveket is. Az alábbi két táblázatban az 5ös és a 6os szám jelzi a *jini* és a *jangot*, illetve jelöli az eget és a földet.

Különleges /u szervek, valamint szállító és átalakító fu szervek

Osztályozás	Szám	Szervek	Analógia	Funkciók
különleges /u szervek	6	agy, velő, csontok, erek, epehólyag és méh	föld	raktározás ürítés nélkül
szállító és átalakító /w szervek	5	gyomor, vastagbél, vékonybél, <i>szan csiao</i> (hármasszeleget) és húgyhólyag	ég	ürítés raktározás nélkül

Az öt *cang szerv* és a hat fu szerv

Osztályozás	Szám	Szervek	Analógia	Funkciók
öt <i>cang szerv</i>	5	szív, máj, lép, tüdő és vese	föld	raktározás ürítés nélkül
hat /u szerv	6	gyomor, vastagbél, vékonybél, <i>szan csiao</i> (hármasszeleget), húgyhólyag és epehólyag	ég	ürítés raktározás nélkül

Később az orvosok a két csoportot egyetlen rendszerré állították össze, amint az az alábbi táblázatban látható.

A *cang*-szervek és a *fu*-szervek modern elmélete

Osztályozás	Szervek	Funkciók
öt <i>cang</i> -szerv	szív, máj, lép, tüdő és vese	raktározás ürítés nélkül
hat <i>fu</i> -szerv	gyomor, vastagbél, vékonybél, <i>szan csiao</i> (hármass melegítő), húgyhólyag és epehólyag	ürítés raktározás nélkül
különleges <i>fu</i> -szervek	agy, velő, csontok, erek, epehólyag és méh	raktározás ürítés nélkül

Energiapályák és oldalágaik

A HKO ban úgy tartják, hogy a *esi* és a vér az úgynevezett „csatornában” (energiapályákon, meridiánokban) áramlik. Ezek az utak egymással kölcsönhatásban vannak, hálózatot alkotva foglalják egységbe, alkotják egységes egészzé a testet. A „csatornák” rendszerébe az alábbi összetevők tartoznak:

1. Meridiánok: A hosszában futó utakat a fatörzsekhez hasonlóan csatornáknak [jing] (csatorna) nevezik. Lényegében tízenkét fő meridián van, amelyek kört alkotva kapcsolódnak egymáshoz. Minden meridián neve három részből tevődik össze aszerint, hogy a kézen vagy a lábon fut, hogy *jin* vagy *jang* energiájú, illetve hogy mely szerv tartozik hozzá. Például a tüdő energiapályáját hivatalosan a *kéz tai jin tüdő* meridiánnak nevezik.

2. Meridiánleágazások: Erősítik a kapcsolatot az energiapályák és a hozzájuk tartozó szervek, valamint maguk a meridiánok között.

3. Oldalágak: Alsóbbrendű meridiánok, amelyek keresztben kötik össze egymással a fő pályákat. Összesen 15 fő oldalág van. A testben szétszórtan számos kis oldalág található, ezek neve lebegő oldalág, avagy apró oldalág.

4. Nyolc különleges érpálya: A *Huang Ti Nej Csingben* említett tizenkét fő csatornán kívül a *Nan Csing* (Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja) egyes **HKO** szakkönyvek szerint néhány további energiapályát is megnevez. Ezen további meridiánok közül később az orvosok és a *esi kunggal* [qi gong] foglalkozók külön jelentőséget tulajdonítottak a *tu májnak* [du mai], vagyis a kormányzóérnek, illetve a *zsen májnak* [ren mai], vagyis a fogamzóérnek.

5. Izomzat és bőrfelosztások: A *sárga császár orvosi kánonjában* inakat, izmokat és zületeket rendelnek a tizenkét fő meridiánhoz, és ezeket a tizenkét fő energiapálya inainak nevezik. A testfelület térségeit, amelyek a tizenkét fő meridián felett húzódnak, tizenkét bőrfelületre osztották. Ezek az *n* és *b* régiók nem meridiánok, hanem azok a helyek, amelyekben a *esi* és a vér megmarad, felhalmozódik, szétoszóródik és összefut.

A fő táj (m) tüd meridián

Hagyományos kínai orvoslás

Egy fl fer/zes asszonyok kezelésér l szóló si könyv illusztrációja

6. Akupunktúrák pontok: Az akupunktúrák pontok azok a helyek, ahol a es i és a vér áthalad, s ahol a meridiánok keresztezik egymást. Vannak azonban olyan különleges akupunktúrák pontok is, amelyek nem a meridiánok mentén helyezkednek el. Némelyik ilyen különleges, nyomásérzékeny akupunktúrák pont „óh, igen” (a si) [a shi] pont néven ismeretes.

Nehéz a meridiánok természetét megértenie annak, aki nem járatos a HKO ban. Anatómiailag ugyanis nem lehet ilyen pontokat találni az emberi testen, jóllehet hatalmas elméleti és kórisméi jelent séggel b rnak.

El ször is, az energiapályák elméletét már meglehet sen régóta tanulmányozzák. Ilyesfajta tanulmányokat jegyeztek fel abban a selyemkönyvben, illetve azokra a bambuszlapokra, amelyeket az 1970 es években találtak meg, s amelyek még a Huang Ti Nej Csing (A sárga császár orvosi kánonja) feljegyzéseinél is korábbiak. Ezekben az si szövegekben összesen 11 rövid meridiánról tesznek eml tést, amelyek nem állnak összeköttetésben egymással és nincsenek bels szervekhez sem rendelve. Akupunktúrák pontokról nem r

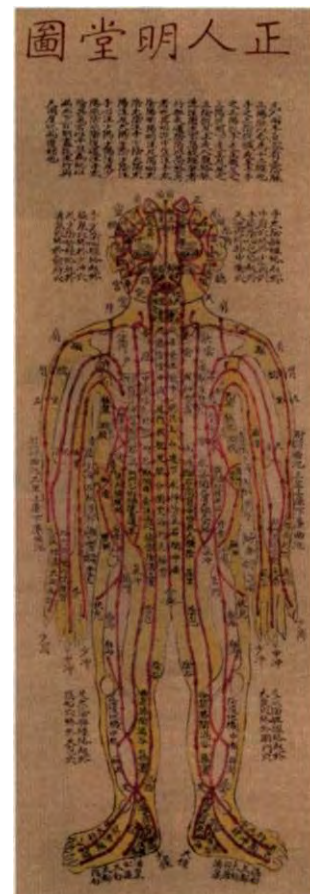
A kéz-jang ming-vastagbél-meridián ábrázolása

nak. A meridiánoknak és oldalágaiknak a Han dinasztia idején kialakult elmélete jobbára a *Huang Ti Nej Csingben* foglalt le rásokon alapult. Az Északi Szung dinasztia (960-1127) korai periódusában Vang Vejji [Wang Weiyi] életnagyságú bronz emberalakot öntött, feltüntetve rajta 14 meridiánt és 657 akupunktúrás pontot.

Másodszor, általános a vélekedés, hogy csakis a **HKO** összpontosít a meridiánokra. Valójában számos hagyományos orvoslási rendszerben vannak hasonló leírások a *esi* és a vér áramlásáról. A hagyományos indiai gyógyászatban a szövet olyan répaként írják le, amely a szívvel és 24 további, a köldöktől kiinduló energiapályával van összeköttetésben. Az elképzelések hasonlósága abból adódik, hogy az ókorban a különböző országokban élő emberek egyszerűen megfigyelés révén gyűjtötték orvosi ismereteiket.

Harmadszor, mielőtt kapcsolatba kerültek volna a nyugati orvoslással, a kínai orvosok el sem tudták a különbség a meridiánok és az erek, valamint az idegrendszer között. A *sárga császár orvosi kánonjában* a felső nyak hajszalereket például apró oldalágaknak nevezik, a felfelé vezető meridiánokat pedig azért tartják láthatatlannak, mert azok az izmok mélyén húzódnak. A könyv magyarázata szerint a kékes színű hajszalereket jelent, amit a kis vénák szűrésével lehet gyógyítani, ugyanakkor a vöröses színű hajszalereket jelent, amit a hajszalerek vagy kis artériák szűrésével lehet megszüntetni.

Szerencsére a meridiánok elmélete „szintetikus” rendszer. Például abban az időben, amikor a *Huang Ti Nej Csing* létrejött, az orvosok úgy vélték, hogy a gerinc menti lágy részeknek közülük van bizonyos betegségekhez, s ennek megfelelően a hátú akupunktúrás pontjait rendelték hozzá az öt fő szervhez. A meridiánok elméletében viszont ezek a gerinc mentén sorakozó akupunktúrás pontok egytől egyig a láb felől a húgyhólyag meridiánhoz tartoznak. Ennek a ténynek az ismerete nagyon fontos a húgyhólyag meridián és az egyéb belső szervek kapcsolatának megértésében. Egy másik példa a tizenkét felfelé vezető meridiánban áramló *esi* és vér körforgása. Ez a körforgás nem a szívvel, hanem a gyomorból

A meridiánok ábrázolása a 20. század elejéről

A meridiánoknak a Csing-dinasztia idején készült színes ábrázolásai

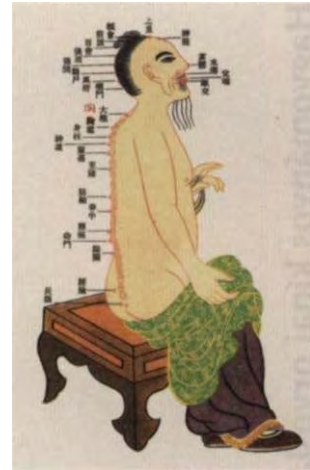
A HKO ALAPELMÉLETE

indul ki, mivel a *esi* és a vér termelését és mozgását hajdan csakis az emésztés és az étel felszívódása révén magyarázták.

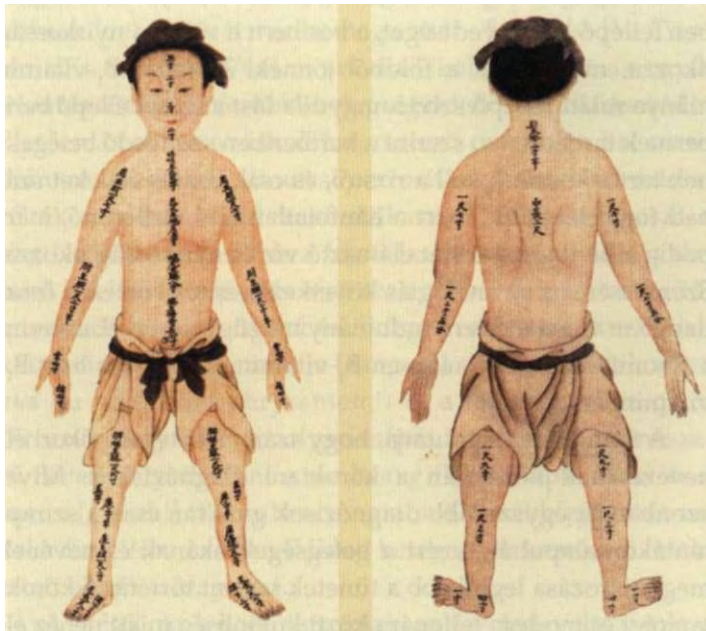
Ötödször, figyelemreméltó a különbség a meridiánok elmélete és a gyógyszerészet között. A gyógyszerészetben állandóan gyűlt és megújult az ismeretállomány a gyógyszerek hatásáról és javallatukról. A meridiánok és oldalágaik terén ellenben az elmélet a rendszer kialakulása után csaknem kétezer esztendeig változatlan maradt. A különböző dinasztiák idején élt orvosok jobbra csak arra összpontosítottak, hogy a már meglévő elméletet tovább erőt bizonyítékokat kutassanak fel.

Kóroktan

A HKO-ban a kóroktan viszonylag egyszerű három szemléletmódot foglal magában: a belső okokat, a külső okokat, illetve a sem nem külső, sem nem belső eredetű okokat.

A tu ma [du mai] (kormányzó ér) ábrázolása

Festmény a meridiánokról a Csing-dinasztia korából

A külső okok közé tartoznak az időjárás olyan rendellenes változásai, mint például a roppant hideg, a nyári hőség, a nyirkosság, a szárazság és a tél. Az efféle rendellenes időjárási körülményeknek kitett emberi testen külső eredetű betegségek mutatkoznak. Például a nyári közönséges megfázást olyan megbetegítő hideg okozza, amely még télen árasztotta el a szervezetet, míg a téli magas lázat a nyáron a testbe fészkelte megbetegítő hőség okozza. Ezért nevezik az ellentétes évszakban jelentkező megbetegítő tényezőket lapangó tényezőknek.

A **HKO** ban a külső eredetű betegségeket hidegrohamnak (vagy külső eredetű lázbetegségnek) nevezték, és annak kezelését gyakran külön tudományágként fogták fel a **HKO** n belül, azonban sok jelentős orvosi könyvben ez állt az első helyen a betegségek között. Mindez a megbetegítő tényezőket egyszer besorolásával, illetve a különböző betegségek közös okainak meghatározásával magyarázható.

A **HKO** szerint például a B1 vitamin hiánya következtében fellépő lábnyedtséget, a beriberit a vész és a nyirkosság okozza, mivel ezek a földből jönnek. A **HKO** a B₂ vitamin hiánya miatt fellépő szivomgyulladást a szivvet ellepberinek tartja. A **HKO** szerint a beriberiben szenvedő betegeknek tartózkodniuk kell a rizstől, és csak lisztes ételeket szabad fogyasztaniuk, mert a hántolatlan rizs vízben nem, márpedig a beriberit a testet elárasztó vész és nyirkosság okozza. Szerencsére ez az analógiás következtetés történetesen összhangban van a modern tudomány megfigyeléseivel: eszerint a finomított rizsben nincsen B₂ vitamin, ellenben a liszt B₂ vitaminban gazdag.

A fenti elemzés mutatja, hogy számos betegség ókori elnevezésének köze van a kóroktani diagnózishoz. Mivel azonban az egyszerűbb diagnózisok gyakran csak a szimpptomákon alapultak, ezért a betegségek okának és nevének meghatározása leginkább a tünetek szerint történt. A kóroktan régi és modern felfogása közti különbség miatt nehéz eldönteni, hogy vajon egy az ókorban megnevezett betegség

Ló akupunktúrás pontjait ábrázoló festmény a Csing-dinasztia idejéből

azonos e a modern korban hasonlóképpen megnevezett betegséggel vagy sem.

A Ming és a Csing dinasztiák idején aztán áttörés történt a kóroktanban. Vu Juko [Wu Youke], a 17. században élt orvos gondos megfigyeléseket végzett a járványos betegségek körében, és arra a következtetésre jutott, hogy ezeket a küls eredet betegségeket nem feltétlenül az id járási tényez k rendellenes megváltozásai okozzák, hanem olyan megbeteg t tényez k, amelyek a szájon és az orron keresztül árasztják el a testet. Az efféle megbeteg t tényez k márpedig különböznek bármilyen egyéb tényez t l. Megtámadhatják az embert, de a háziállatokra nincsenek hatással. Amennyiben feltárul az ilyen megbeteg t tényez k természete, máris lehet vé válik az efféle tényez k kordában tartására szolgáló gyógyszerek kifejlesztése.

A történelem el rehaladtával gyorsan szaporodott Dél K na népessége, gy aztán a fert z betegségek is megsokasodtak. Ez a tény pedig a meleg betegségek iskolájának kialakulását vonta maga után. Je Tiensi [Ye Tian shi] (Kr. u. 1667 1746) ennek az iskolának volt az egyik jelent s alakja. A fert z betegségekkel való bánásmódot illet en az ehhez az iskolához tartozó orvosok a hat meridiánnak megfelelő tünetcsoportos tás gyakorlatát felcserélték a *vej* [wei] (védekez szakasz), a *esi* (csi szakasz), a *jing* (er s t szakasz) és a *hszüe* [xue] (vér szakasz), valamint a fels , közép s és alsó *szan csiao* (hármás meleg t) gondolatával. Cs p s z és hideg természet füveket alkalmaztak, mint a *szang je* [sang ye] (Folium mori), a *csü hua* [ju hua] (Flos chrysantemi) és a *lien csiao* [lian qiao] (Fructus forsythiae) az olyan cs p s z és forró természet füvek helyett, mint a *ma huang* (Herba ephedrae) és a *kuj esi* [gui zhi] (Ramulus cinnamoni), továbbfejlesztve ezzel a *Sang Han hunban* (Hideg betegségek kezelése) lefektetett elméleti alapokat.

A bels okok közé tartoznak az érzelmi változások, a nem megfelelő étrend, a testi kimerültség és a túlzásba vitt

Régi könyvekben szereplő leírások szembetegségek kezeléséről

Mérgeztést ábrázoló festmény a Jiān [Yuan] dinasztia idejéből

szexuális élet. Habár a **HKO** hangsúlyozza a mozgás és a szexuális tevékenység mértékletességének fontosságát, sohasem tört lándzsát az aszketizmus mellett. Rámutat arra, hogy sok testi lelki betegség egyik fontos el idéz je a magányos élet. Az öt elem tanát szem el tt tartó **HKO** szoros kapcsolatot feltételez az elmeállapot és az öt cang szerv között. A test és a tudat között fennálló eme kapcsolat következtében a **HKO** a mentális betegségeket a testi betegségek részeként, a testi betegségeket pedig az elmebeli zavarok részeként kezeli. Például a sz v cs túlbujánzsága túlzásba vitt nevetéshez, m g a sz v csz elégtelen volta szomorúsághoz és bánathoz vezet. Nyugaton ehhez képest az elmebetegeket még a 18. században is b nöz knek és gonosztev knek titulálták, és fizikai büntetéssel sújtották ket.

Li Kao, a Csin és Jüan dinasztia idején élt négy nagy orvos egyike volt az, aki elsőként végzett elméleti kutatásokat azzal kapcsolatban, vajon mennyiben játszik szerepet a betegségek kialakulásában az elégtelen étkezés és a túlhajszoltság. Írta meg a *Nej Vaj Sang Pien Huo Lung* [Nei Wai Shang Bian Huo Lung] (A betegségek bels és küls forrásainak megkülönböztetése) című tanulmányt, amelyben olyan betegségekről ejt szót, amelyeket látszólag ugyan küls okok idéznek elő, de tulajdonképpen bels okok keltenek. Azt állította, az ilyen betegségeket a lép és a gyomor rendbetételével kell kezelni. Másik jelentős művének címe *Pi Vej Lun* [Pi Wei Lun] (Értekezés a lépről és a gyomorról). Ebben a léppel és a gyomorral foglalkozik kifejtve, hogy a gyomor cs tulajdonképpen *jüan esi* (s cs), illetve számos fontos, manapság is népszerű receptet állított össze.

Az úgynevezett sem nem bels, sem nem küls okok közé tartoznak a rovarcsapásból, állati harapásból, mérgezésből származó sebek és sebesülések, valamint az örökletes tényezőkkel eredő testi lelki szellemi rendellenességek.

Szembetegségek kezelését ábrázoló falfestmény a Jüan [Yuan] dinasztia idejéből

Pulzusdiagnosztikát végző arhat

Diagnosztika

A HKO-ban használatos négy alapvető diagnosztikai eljárás a *vang* [wang] (megtekintés), a *ven* [wen] (hallgatózás és szaglászás), a *ven* [wen] (kikérdezés) és a *csie* [qie] (tapogatás és pulzustapintás). Az olyan könyvekben, mint a *Huang Ti Nej Csing* (A sárga császár orvosi kánonja), a *vang* (megtekintés) és a *csie* (tapogatás és pulzustapintás) részletes elméleti kifejtésre kerül.

Vang (megtekintés)

A megtekintés a beteg megfigyelésén alapuló információszerzést jelenti az adott betegségről. A megtekintés többnyire az elmeállapot, a testi kondíció, az arckifejezés és a nyelv külső jegyeinek felmérését foglalja magában. Ugyanakkor a belső részek állapotának diagnosztizálásában is fontos szempont a külső megfigyelése, ha meg szeretnénk érteni az emberi test működését és kóros elváltozásait. A megfigyelés révén felállított diagnózis jobbára a *vu hszing* (öt elem) tanán alapult. Mivel eszerint a tűz párja a piros, a fém párja pedig a fehér, ezért a piros bőrszín forróságot, míg a fehér bőrszín hideget jelez. Ami a belső szerveket illeti, a sárga szín kapcsolódik a léphez, a fekete szín pedig a veséhez. Elhelyezkedésüket illetően a központ a lépnek felel meg, a kelet a májnak, a nyugat pedig a tüdőnek. Az arcsont bal oldalának a színe tehát a máj állapotáról tudósít, míg az arccsont jobb oldala feletti bőrszín a tüdő állapotát jelzi. A ránézésben a bőr ragyogása fontosabb a színénél, mert a ragyogás egészséget, míg a fénytelenység kóros állapotot jelent.

Ma már viszonylag független diagnosztikai eljárás a nyelv megfigyelése. Ezt az eljárást főleg a *csi* és a vér állapotának megértéséhez használják. Például a világos színű nyelv vérszegénységet, míg a duzzadt nyelv *csi*-hiányt jelez. A nyelv megfigyelése révén megérthető a megbetegítő tényezők természete. Például egy sárga lepedékes nyelv forróságot

Orvosok számára készült, a megtekintéses módszer alkalmazását segítő, a testet ábrázoló si figura

jelent, a vastag lepedék a megbeteg t tényez k súlyosságáról vall, a nyelvgyökénél mutatkozó vastag lepedék pedig a megbeteg t tényez k mély elhelyezkedését mutatja.

A megtekintéses módszer alkalmazása összefügg a meridiánok elméletével. Például, mivel a *zsen maj* (fogamzóér) az elüls középvonal mentén halad, ezért a szakálltalanság vagy a lapos philtrum egyrészt a fogamzóér csz hiányát, másrészt a szapor tószervek problémáját jelzi. A tapasztalat azt mutatja, hogy az emberek fokozatosan arra a megállapításra jutottak, hogy akiknek hosszú a szemöldökük és nagyok a füleik, azok hosszú életnek örvendhetnek. Az ilyen tapasztalati úton szerzett ismeretek a **HKO** elméletében is tükröz dnek. Például a **HKO** ban úgy tartják, hogy a szemöldök a vel állapotáról vall, ugyanakkor a fülek a vese állapotát tükrözik.

Cs/e (tapogatás és pulzustapintás)

Ezt az eljárást alkalmazzák a ficamok és a csonttörések, a hasi daganatok és a b r állapotának vizsgálatakor, illetve legáltalánosabban a pulzus diagnosztizálására. Egy ilyesfajta

A betegek pulzusának vizsgálatakor az orvosok által használt pámatámaszok

diagnosztikai eljárás kifejlődése a test érverésének megértésén alapult. Az ókorban ennek megfelelően a test több részén is ezt az eljárást alkalmazták a pulzuspontok vizsgálatára. Az energiapályák elméletének megszületésekor a különféle meridiánok felett végeztek ilyen vizsgálatokat.

Ahhoz, hogy a pulzusállapotokból a betegségek természetére következtetni tudjanak, az ősi dinasztiai korában élt orvosok különböző elméleteket dolgoztak ki a vizsgálati módszer alkalmazására. Mivel a **HKO** szerint a pulzusvariációk szorosan összefüggenek a *jin* és a *jang* ingadozásaival a négy évszakban, ezért ezt az eljárást a négy évszak pulzusvizsgálati módszerének is nevezik. A múltban a pulzusvizsgálatot a test három térségén, nevezetesen a fejen, a lábon és a kézen (amelyek az égnek, a földnek és a kettő között az embernek feleltek meg) alkalmazták az érverés feltérképezésére. A pulzusvizsgálatnak ez a módja ezért „három térség és kilenc rész” néven is ismert.

A széles körben alkalmazott pulzusdiagnosztikában manapság két vizsgálati módszer terjedt el igazán: a *zsen jing* [ren ying] és a *cun kou* vizsgálata. A *zsen jing* a nyaki artérián tapintható és *jang* típusú, míg a *cun kou* a radiális artérián érzékelhető és *jin* típusú. Ma az orvosok többsége a *cun kou* tapintja ki az eljárást a pulzusvizsgálat során. A pulzus a *cun* /*cow*ban is két részre, *jinre* és *jangra* oszlik, a középső ujjtól számítva. A középső ujjtól a csukló határvonala felé eső, egy *cun* hosszúságú (körülbelül 3,3 cm) terület *cun* néven volt ismert, míg a középső ujjtól az alkarig terjedő szakasz volt az úgynevezett *esi* [chi].

A pulzusvizsgálat változásai a jelenlegi szakirodalom szerint a *Nan Csing* (Nyolcvanegy nehéz kérdés) koráig követhetők nyomon. A *Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja* egy kérdéssel kezdődik: „Miért csak a *cun kou* felett végeznek pulzusvizsgálatot, amikor mind a tizenkét meridiánnak megvan a maga saját lüktetése?” A *Huang Ti Nej Csing* (A sárga császár orvosi kánonja) ugyan szintén említi az alkar vizsgálatát, de ez alatt akkoriban még csak az alkar belsejének szemrevételezését értették. A **HKO** ban a pulzusvizsgálat lé

Hagyományos pulzusvizsgálat a *cun*, *guan* és *chi* térségekben

nyegében a *jin jang* elmélet egyre tökéletesebb kidolgozása következtében változott.

A *Maj Csing* [Mai Jing] (A pulzus kánonja) című könyvben, amelyet Vang Suho [Wang Shuhe], a Nyugati Csin dinasztia egyik császári orvosa állított össze, újabb jelentős változás történt a pulzusvizsgálati eljárásban. A *kuan* [guan], az a pont, ahová a középső ujját helyezték a pulzusvizsgálat során, a pulzus kitapintásának újabb térsége lett. A pulzust ezt követően a *cun kouban* három részre osztották: *cuma*, *kuanxa* és *csz're*, az öt *cang* szervnek és hat *fu* szervnek megfelelően. A *esz* és a *cun* szétválasztása immár nem a *jinnek* és a *jangnak*, hanem az emberi test alsó és felső részének felelt meg. A pulzusból a belső részek állapotára is következtettek: a *cun*, a *kuan* és a *esz* a bal kézen a szívnek, a májnak és a vesének felelt meg; ugyanakkor a *cun*, a *kuan* és a *esz* a jobb kézen a tüdőnek, a lépnek és a *ming mennek*, vagyis az „élet kapujának”. Ez a fajta hozzárendelés megfeleltetés a pulzusok és a belső részek között azt mutatja, hogy a *jin* és a *jang* helyébe a bal (*jin*, vér) és a

A pulzusvizsgálat technikája a 11. században került át az arab világba

jobb (*jang, esi*) léptek, s azóta is ez a módszer maradt használatban. A *Maj Csing* (A pulzus kánonja) 24 pulzusfajtát említ meg, szemben A *sárga császár orvosi kánonjával*, amelyben mindössze tízféle pulzusról esik szó.

Ven (hallgatózás és szaglászás), valamint *ven* (kikérdezés)

A *ven* a beteg hangjának és légzésének meghallgatását, valamint teste illatának megszaglászását jelenti. Ezt az eljárást a diagnózis felállítása és a gyógyszerhasználat megállapításához szükséges információgyűjtés céljából alkalmazzák. Például a köhögés hangja hozzásegítheti az orvosokat a kérdéses szárazság vagy huzat okozta, gyulladás vagy tüdő sérülés által kiváltott betegség megértéséhez.

A páciens kikérdezését a **HKO** ban és a nyugati orvoslásban egyaránt alkalmazzák az orvosok. A kérdésekre kapott válaszokból az orvosok megismerhetik a beteg érzéseit, életviteli szokásait és körelzményét éppúgy, mint a betegség időtartamát. A Ming dinasztia idején Csang Csingjü összeállította a *Si Ven Ko* [Shi Wen Ge] (Tíz kérdéses költemény) című művét, amelyben az orvosok megelızıen élt, betegeiket a kikérdezés módszerével diagnosztizáló orvosok tapasztalatait gyűjtötte egybe. Ezen a tizenkérdésen a későbbi nemzedékek orvosai egyrészt javítottak, másrészt kibővítették azokat, megismerték a kikérdezés ma ismert alapsémáját.

Mára különféle, fejlett és modern diagnosztikai technológiák és eszközök jöttek létre. A modern **HKO** orvosoknak tehát a hagyományos diagnosztikai technikákban való jártasságuk mellett ezeket az új technológiákat és eszközöket is ismerniük és használniuk kell a diagnózis felállításában és a kezelésben.

Pontos diagnózis csakis azután álltható fel, miután a négy diagnosztikai eljárással begyűjtött információkat egybe foglalták. E szintetikus elemzést igénylő összegzés valójában a tünetegyüttesek feltérképezését jelenti, a nyolc

Ezen a klasszikus kínai regényillusztráción az látható, miként diagnosztizálták az orvosok a császári család asszonyait a beteg ujjához kötött fonál megérintésével

alapelv nevezetesen a *jin* és a *jang*, a bels és a küls , a hideg és a meleg, valamint a hiány és a többlet figyelembe vételével. A fenti nyolc alapelv közül a *jin* és a *yang* a legfontosabb.

Mivel a kóros állapotok gyakran összetettek, ezért a pontos diagnózis felállítása általában korántsem egyszer feladat. Olykor a kóros jelenségek hamisnak is bizonyulhatnak. Az orvosoknak tehát kell alaposan meg kell elemezniük a négy, hagyományos diagnosztikai eljárással gyjtött információkat. Vegyük például a jobb oldali, tüd gyulladáshoz vezető szvbajt, amelynek keringési érverési rendellenesség a következménye. A h és a méreganyagok eltávolítása a közösleges megfázás és tüd gyulladás kezelésére hatástalan lesz, mert a h megnyilvánulása téves. Csak jókora adag szvgyógyszer alkalmazása révén lehet a gyulladást csökkenteni és a lázat megszüntetni.

A HKO BELSŐ ÉS KÜLSŐ TERÁPIÁI

Moxaterápiás kezelés ábrázolása a Szung dinasztia idejéből

A Csing dinasztia idején készült, az akupunktúrás pontokat feltüntetett bronzszobrocska

Akupunktúra és moxaterápia

Az akupunktúra és a moxaterápia gyógymódja Kínában, évezredekkel ezelőtt fejlődött ki, valószínűleg az érvágásból és a forró borogatásból. A Csou [Zhou] dinasztia idején összeállított Csou Li [Zhou Li] (A Csou dinasztia idején végzett szertartások) című könyvében részletes feljegyzések találhatóak a gyógyszerrendelésről és a gyógyító eljárásokról, de az akupunktúráról és a moxaterápiáról még nincs benne szó. Erről a két módszerről korai feljegyzések csupán abban a selyemkönyvben olvashatók, amelyet a Hunan tartománybeli Ma Vang Tujban egy Nyugati Han dinasztia korából származó sírban találtak.

Napjainkban az akupunktúrás és a moxaterápiás kezelésekre általában összefoglalóan csak az akupunktúra szót használjuk. A közkeletű vélekedés szerint az akupunktúrához

Az akupunktúrás pontok elhelyezkedését ábrázoló modern festmény, amelynek eredetijét még Szun Szimiao festette meg a Tang dinasztia korában

Hagyományos kínai orvoslás

használt t k éles kövekb l, k , csont , bambusz , bronz , vas , ezüst és aranyt kb l fejl dtek ki. A selyemkönyv és a *Huang Ti Nej Csing* szerint azonban kb l készült t ket csak fekélyek és kelések felszúrására, illetve a genny kivezetésére használtak. A *sárga császár orvosi kánonjában* azt olvashatjuk, hogy k t t kell használni a fekélyekhez és a kelésekhez, de a végtagok görcseinél, fájdalmainál és mozgási nehézségeinél egyéb anyagokból készült kis t ket kell alkalmazni.

A *Huang Ti Nej Csingben* (A sárga császár orvosi kánonja) kilencféle t r l tesznek eml tést. Az els neve *csancsen* [chanzhen] (ny lhegy alakú t), ez 1,6 *cun* (1 *cun* = 3,33 cm) hosszúságú; a másodiké *jüancsen* [yuanzhen] (gömböly hegyes t), ez 1,6 *cun* hosszú; a harmadiké *ticsen* [dizhen] (ny l-vessz alakú t), ez 3,5 *cun* hosszú; a negyediké *fengcsen* [fengzhen] (éles t), ez 1,6 *cun* hosszúságú; az ötödiké *picsen* [pizhen] (kard alakú t), ez 4 *cun* hosszú és 0,2 *cun* széles; a hatodiké *jüanlicsen* [yuanlizhen] (gömböly éles t), ez 1,6 *cun* hosszúságú; a hetediké *haocsen* [haozhen] (fonalszer t), ez 3,6 *cun* hosszú; a nyolcadiké *csangcsen* [changzhen] (hosszú t), ez 7 *cun* hosszú; a kilencediké pedig *tacsen* [dazhen] (nagy t), ez 4 *cun* hosszú. A fenti kilencféle t közül

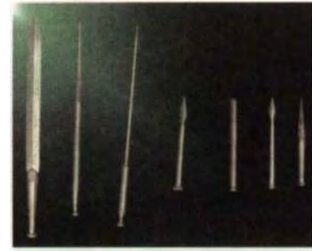
A moxaterápia alatt moxa bizonyos akupunktúrás pontok feletti égetését értjük

némelyiket csak karcolásra, némelyiket pedig csak szűrésre használják.

A korai külsőleges gyógyeljárások fokozatosan alakultak át szakosodott rendszerekké, a sebészeti célú kések fejlődésének és a meridiánok betegségei tanulmányozásának köszönhetően. Az energiapályákban áramló esznek és a vérnek is lehetnek különféle kóros elváltozásai. Mivel a meridiánok kölcsönhatásban vannak a belső szervekkel, ezért a *esi* és a vér szabályozására kis, más néven fonalszerűket használnak.

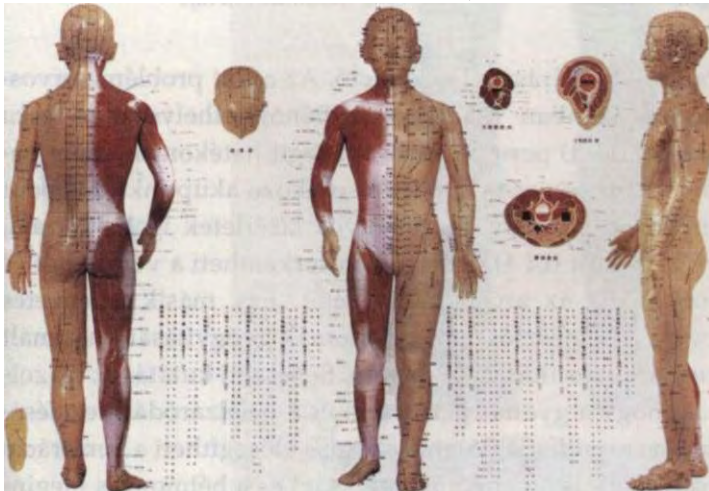
Az összes akupunktúrás pont a meridiánokon helyezkedik el. Az energiapályák tanulmányozása tehát szorosan összefügg az akupunktúrás kezeléssel. Az egyes akupunktúrás pontok működéséről elengedhetetlen empirikus ismereteket szerezni. Orvosiilag már csak azért is fontos az akupunktúrás pontokról tapasztalati úton szerzett tudásanyag, mert bizonyos akupunktúrás pontok különösen hatásosak lehetnek egyes betegségek kezelésében.

Például a *kéz jang* m'z'ng vastagbél meridián az arcsont mellett halad. Gondolhatnánk tehát, hogy az eltorzult arc az ezen a „csatornán” található akupunktúrás

Néhány tűfajta a régi könyvekben szereplő kilencféle közül

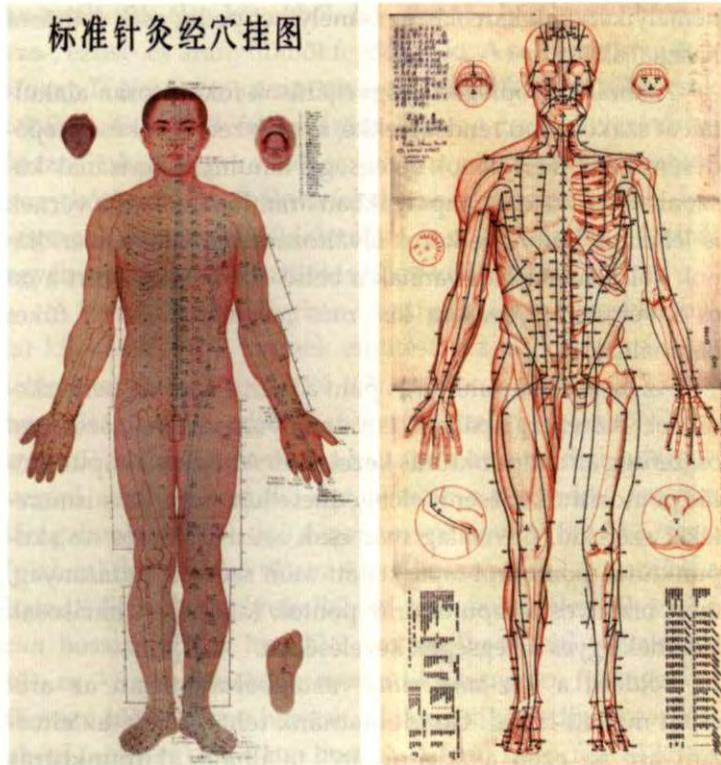
« 7? A f* H ÍJ T' ;u

Az akupunktúrás pontok ábrázolása egy Japánban megjelent könyvben

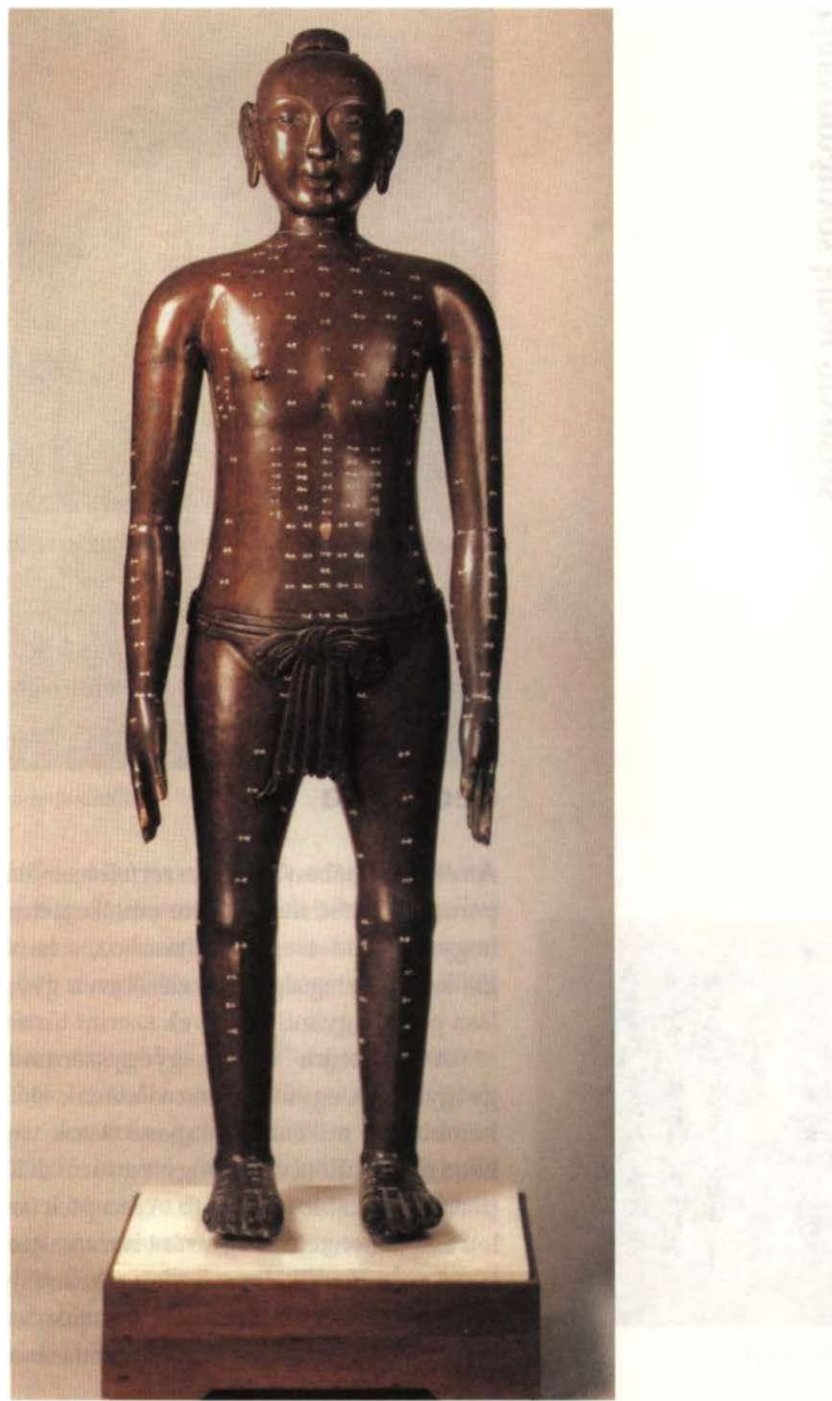
Hagyományos kínai orvoslás

Modern kínai könyv akupunktúrák pontábrázolása

Az akupunktúrák pontokat feltüntetett brit rajz

pontok t szúrásával kezelhet . Az adott probléma orvoslására azonban csak a meridiánon elhelyezked *hoku* [hegu] (LI 4) pont megszúrása segít hatékonyan, nem pedig az összes, ezen a pályán sorakozó akupunktúrák pont ingerlése. Modern tudományos kísérletek igazolták azt, hogy a *hoku* (LI 4) megszúrása serkenti a véráramot és fokozhatja az arc hőmérsékletét. Egy másik jellegzetes példa az emésztőszervi problémák gyógyítására használt *cuszanli* [zusanli] (ST 36) pont. Sebészeti kutatások igazolták, hogy a gyomorperforáció és a bélelzáródás kezelésében a *cuszanli* (ST 36) megszúrása elősegíti a perforáció hashártya általi „becsomagolását” és a bélmozgás megindulását. A tudományos vizsgálatok ráadásul annak okát

A Ming dinasztia idején megformált, az akupunktúrás pontokat (szám szerint 666 ot) feltüntet , 213 centiméter magas bronzszobor

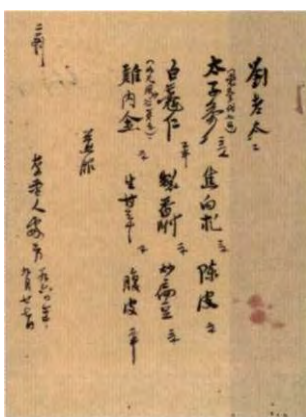
Az akupunktúrák kezelésben használt különféle eszközök

is feltárták, hogy a *hoku* (LI 4) pont megsúrása miatt serkentheti a véráramot, a *cuszanli* (ST 36) t vel való ingerlése pedig miért segíti elő a bélmozgást.

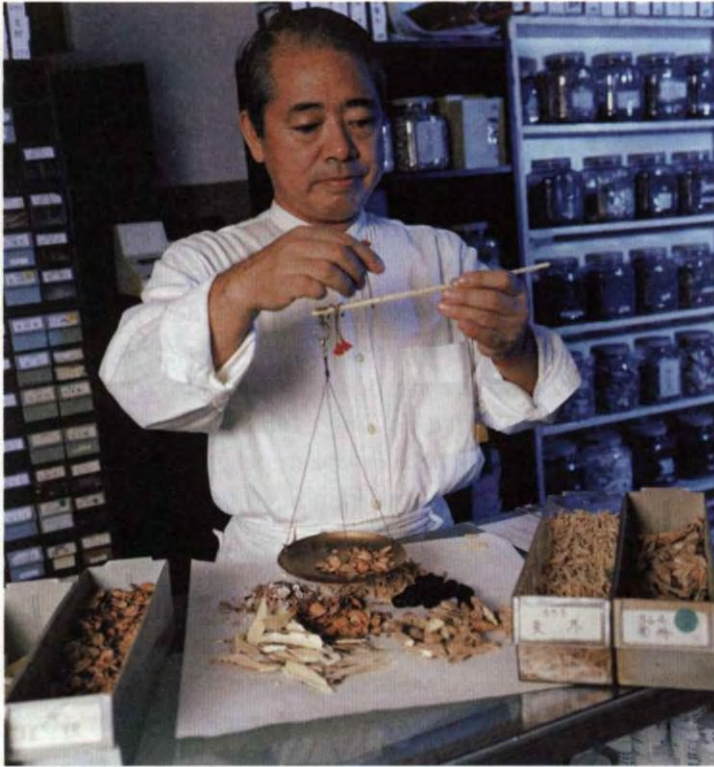
Receptura

Az ókori Kínában a gyógyszerfelhasználás módja a hadsereg parancsnoklási rendszerére emlékeztetett. Ennek az az oka, hogy egy hadsereg irányításához, a harcokhoz katonai stratégia kell, a betegségek kezelésében a gyógyszerek felhasználása pedig ugyanilyen elvek szerint történik.

A receptura avagy gyógyszerrendelés a különböző gyógyszerek együttes használatának elvését jelenti, ahol a kombinálás mikéntjét a tapasztalatok vagy az elmélet szabhatja meg. Különböző gyógyszerformák léteznek, így pirulák, porok, kenőcsök, kúpok stb. A receptek összeállításának elméleti alapismereteihez egyaránt hozzátartozik bizonyos gyógyfüvek együttes alkalmazása következményeinek, a követendő elveknek, a megszabható adagolásnak és az adott gyógyászati alkalmazás esetleges megváltoztatásának ismerete.

HKO recept

HKO recept szerinti gyógyszer összeállítás

A *Huang Ti Nej Csingben* t z egyszeri recept található, amelyeket manapság a gyógyszerrendelések három alapelve szerint értelmeznek, nevezetesen a „császár, miniszter, segéd és vezet”, a „hét recept” és a „esi és az illatok közti megfelelés” jegyében.

A „császár, miniszter, segéd és vezet” a gyógyszerrendelések összetételének leírására szolgál. A recept fő, uralkodó összetevője a „császár gyógyszer”, a „miniszter gyógyszer” azt segíti elő, hogy a „császár gyógyszer” kellő gyógyhatást fejthessen ki, míg a „segéd gyógyszer” erősíti a recept hatását vagy visszaszorítja a mérgeanyagokat, a „vezető gyógyszer” pedig egyéb összetevőket kalauzol elő és serkenti munkavégzésre a betegség által érintett testrészben.

Gyógynövény feldolgozás
ábrázolása egy Ming korabeli
festményen

A recepteket különböző kategóriákba lehet sorolni: a kis receptre csupán néhány összetevő és kis adagolás, a nagy receptre a több összetevő és a nagy adagolás jellemző. A páratlan recept azt jelenti, hogy a rendelvény összetevői számukat tekintve páratlanok, míg a páros recept jelentése: a rendelvény összetevői számukat tekintve párosak. Ami a többi receptkategóriát illeti, létezik drasztikus recept, komoly és méletes recept és összetett recept.

Vannak, akik szerint ezek az elméletek nem fejlődtek ki tapasztalati úton. A sárga császár orvosi kánonja például azt írja: „...a purgáláshoz ne használjunk páros recepteket.” Ugyanakkor a *Sang Han Ca Ping Lwbn*ban (Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése) szerepel egy *ta cseng esi tang* [da cheng qi tang] (fontos csillag támogató formula) nevű drasztikus recept, amely elvileg páratlan számú gyógyszerből áll, de a szerző azt állítja: „amennyiben a páratlan recept nem segít, a páros recept is alkalmazható”. Ha viszont így áll a dolog, akkor úgy tűnik, a páratlan és a páros receptek közti különbségtétel értelmetlen. Azzal azért érdemes tisztában lennünk, hogy a **HKO** elmélete meglehetősen rugalmas, korántsem merev.

Sok modern tudós egyetért abban, hogy a *Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése* című műben a rendelvények összeállításakor a „császár, miniszter, segéd és vezető” elvét tekintették alapvetőnek. A könyvben szereplő bármely receptet elemezzük is, arra jutunk, hogy az összetevők száma teljesen mindegy volt, ellenben a „császár, miniszter, segéd és vezető” elvét mindig is következetesen alkalmazták és alkalmazzák ma is.

Akik elfogulatlanul tanulmányozzák a receptek összeállításának történetét, mindig is felfigyeltek a „császár, miniszter, segéd és vezető” *Huang Ti Nej Csingben* említett gondolatára, a legtöbb tudós mégis úgy véli, hogy a rendelvények elmélete a Szung dinasztia idejétől kezdve fejlődött ki és került át a gyakorlatba.

A „császár, miniszter, segéd és vezető” gondolata az elemző gyógyszerrendelésben meglehetősen jelentős, és vi-

Orvosságos fiolák

lágossá teszi az emberek számára a receptben szerepl összetevők rendjének és összeférhetőségének a megértését.

A „gyógynövények közti hét kölcsönhatás harmóniájának” a *Sen Nung Pen Cao Csingben* (A mezőgazdálkodás istennének gyógyszerészeti kánonja), a kínai gyógyszerészet legrégebbi könyvében említett gondolata ugyancsak fontos elméletnek számít a rendelvények szempontjából, különösen ami a kölcsönös elsegítést és támogatást, a kölcsönös korlátozást és gátlást, valamint az egymás kölcsönös kizárását és a kölcsönös méregtelenítést illeti. Ezen elmélet kidolgozása azt mutatja, hogy a recept megalkotása nem egyszerűen jó néhány összetevő elegyítését jelentette, hanem azok összeválogatásakor a fenti elveket is figyelembe vették. A gyógytörténelme során önálló monográfiák születtek, amelyek az egyes gyógyfüvek összeférhetőségét vizsgálták. Nap

A Csing dinasztia idején Kínából Japánba exportált gyógynövények

jainkban komoly vállalkozások indultak a gyógynövények egymással történő kombinált alkalmazhatóságának a modern gyógyszerészet elvei szerinti tanulmányozására. Például a *sao jao kan cao tangót* [shao yao gan cao tang] (Flos mou-tan és Radix glycyrrhizae), ezt a *Sang Han Lunban* (Hideg betegségek kezelése) említett receptet már megvizsgálták tudományos szempontból. Az alábbi következtetésekre jutottak: „A kínai egynyári bazsarózsában található paeoniflorin közvetlenül fejtve ki hatását a simaizomra hatásosan szünteti meg a görcsöket. Idegnyugtatóként, fájdalomcsillapítóként is használható, és megállítja az ideges rángatózást. Igazolást nyert továbbá, hogy gátolja a központi idegrendszer különféle részeit. Az édesgyökér ugyanakkor főleg glycyrrhizint, liquiritint és különböző flavonoidokat tartalmaz, amelyek hatásosak az ideges rángatózás és a fájdalom megszüntetésére, akadályozzák a fekélyképződést, csökkentik a köhögést és elősegítik a méreganyagok kiürülését.”

A fenti recept hatóanyagait és gyógyszerészeti hatásait vizsgáló modern kutatások csupán bizonyos fájdalmaik ke-

Por állagú gyógyszerek tárolására szolgáló üvegcsek

zelésében bizonyították az alkotóelemek összetett, egymást támogató hatását. Az azonban, hogy az ókorban hogyan jöttek rá az emberek arra, hogy ennek a két gyógynövénynek az együttes alkalmazása ilyen hatással jár, továbbra is rejtély marad.

A Szung dinasztiát követően további lassú fejlődés mutatkozott a receptek osztályozásában. A rendelvényeket hatásmechanizmusok szerint nyolc kategóriába sorolták, nevezetesen: izzasztó, hánytató, purgáló, szabályozó, melegítő, tisztító, tápláló és feloldó. A rendelvények eme nyolc csoportja egyben a nyolc fő korabeli gyógyeljárást is tükrözi. Gyógyászatilag ezt a nyolc eljárást a beteg kóroktani állapotának megfelelően általában egyesével alkalmazták, de előfordulhatott, hogy egyidejűleg többet is felhasználtak közülük.

A melegítő és a tisztító eljárást például lehet együtt alkalmazni, s bizonyos gyógyászati célok elérésére a tápláló és feloldó eljárások egyidejű használata is megengedett lehet.

Gyógyászati füstöl tartó

Kezelés küls leg és bels leg

A történelmi feljegyzések szerint az orvoslás különböző ágazatokba sorolása a Csou dinasztia idején kezdődött, amikor is a gyógyítás négy változatát különböztették meg, nevezetesen az étrend orvoslást, a belgyógyászatot, a sebészetet és az állatorvoslást. A Szung dinasztia idején aztán újabb felosztást eszközöltek: ezúttal kilenc ágat határozták meg az orvostudománynak. A Csin dinasztia idején ezt a felosztást továbbra is megkötötték. A Jüan és a Ming dinasztiák korában az orvoslást végül tizenhárom ágra bontották. Az orvostudománynak ezek az ágai saját szakterületüknek megfelelően, egymástól függetlenül fejlődtek. Vegyük például a csontsérülések ellátására szakosodott ágazatot. Ezzel a tárgykörrel kapcsolatban a legkorábbi monográfia a *Hszen Sou Li Sang Hszü Tuan Mi Fang* [Xian Shou Li Shang Xu Duan Mi Fang] (Isten titkos receptjei törések kezelésére), amelyet a Tang dinasztia idején állított össze a taoista Lin, akit ennek az ágazatnak az atyjaként tiszteltek. A *Tai Fing Sheng Hui Fang*

Köpölyözés

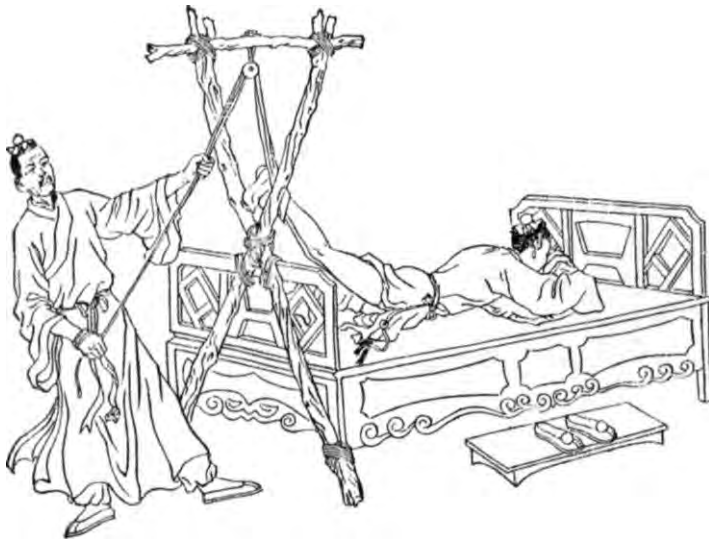
(Rendelvények minden ember békéjéért és boldogságáért) című, a Szung dinasztia idején Vang Hujji [Wang Huiyi] által összeállított könyvben ez az ág külön fejezetet kapott. A Császári Orvosi Rendeletben ekkor a sebészetet a „gyulladások, duzzanatok és törések” specializációjára változtatták. A Jüan dinasztia idején eltiltották az orvoslás gyakorlásától azokat, akik a tizenhárom specializáció egyikéhez sem tartoztak.

A test szerves egészként való felfogásának gondolata azonban a HKO ban viszonylagossá tett egy efféle merev felosztást. Valójában a HKO ban különféle körülmények közt az orvosoknak egyidőben külső és belső eljárásokat is alkalmazniuk kellett, ha eredményesen akartak gyógyítani.

A HKO ban az úgynevezett „sebészet” a fekélyek, kelések és egyéb bőrbetegségek kezelésére összpontosított, ami meglehetősen különbözik a sebészetnek a modern orvostudományban betöltött feladatától. A Csin és a Jüan dinasztiák korától kezdve a betegségek kezelésére a külső és belső módszerek egyidejű alkalmazásának gondolata széles kör

Sebészeti eszközök a Csing dinasztia idejéből

A gerincsérülések kezelésére Vej Jilin [Wei Yilin] által a 14. században kifejlesztett csigás emelő szerkezet

ben elfogadottá vált. Jellegetes példája ennek a csonttan, ahol a sebek gyógyulását nagymértékben előmozdította a belső és külső gyógymódok egyidejű alkalmazása.

A **HKO** ban a nőgyógyászat, a gyermekgyógyászat, a sztomatológia, valamint a torok és gégegyógyászat, habár rendelkeztek saját ismertetjegyekkel, valójában összekapcsolódtak. Egyszóval, még a modern tudomány a szaporítószervekben lévő daganatok diagnosztizálásában és eltávolításában jár élen, addig a **HKO** a vegetatív idegrendszer és a belső elválasztású mirigyek működési zavarainak olyan hagyományos gyógyeljárásokkal való kezelésében, mint az akupunktúra és a gyógynövények kombinált alkalmazása.

A GYÓGYSZERÉSZET TUDOMÁNYA

A betegségek kezelésére az emberek orvosságokat és gyógyszereket használnak. Azonban nem minden használható fel gyógyszerként. A kínaiak például gyakran viselnek **jade** ékszert, egyfajta egészségvédő célzattal, a ruhájukat mégsem tekinthetjük gyógyszerféléségnek. Persze mivel ruhát hordani, fürdeni és esőben esernyőt vinni magunkkal jót tesz az egészségnek, ezért ezekre a hagyományos indiai orvoslás klasszikus könyveiben is találunk hivatkozást.

A gyógyszerészet elméletének kialakulása

A kínai gyógyszerészet hagyományosan háromféle alapanyagot: gyógynövényt, ásványt és állati részt ismer. A vezető szerep kétségtelenül a gyógynövényeké, ezért is kötődnek azok a kínai gyógyszerészeiről alkotott általános elképzeléshez. A gyógyfüvek ókori tanulmányozása, amely magában foglalta a növények elnevezését, jellemzőinek, hatásuknak, javallatuknak és termőhelyüknek a leírását, éppúgy, mint gyűjtésük, feldolgozásuk és raktározásuk mikéntjét, vezetett a kínai gyógyszerészet létrejöttéhez. A Vej [Wei] és a Csin dinasztiák idején összeállított gyógyfű monográfiák receptmintákat is tartalmaztak. A Nyugati Han dinasztia idején a konfuciuszi kánonokban, a matematikában és a gyógynövénytanban járatos tisztviselők megállapították, hogy a központi kormányzat berkeiben a gyógyfüvek tanulmányozásával és a gyógyfüvekről szóló könyvek írásával foglalkozzanak.

Szi Szimiaoának, a gyógyítás isteneként tisztelt orvosnak a Ming dinasztia idején készült bronzszobra

Konfuciuszt egyik barátja gyógyfüvekkel kánálja

Gyógygyűjtést ábrázoló festmény a Csing dinasztia korából

Fontos gyógyszerészeti könyvek

Sen Nung Pen Cao Csing

(A mezgazdálkodás istenének gyógyszerészeti kánonja)

A *Sen Nung Pen Cao Csing* a gyógynövényekről szóló legrégebbi fennmaradt kínai nyelvű könyv, amelyet a Keleti Han dinasztia idején állítottak össze. A gyógyfüvek

Tao Hungcsing portréja

szóló ugyancsak fontos könyv a *Pen Cao* [Ben Cao] (Gyógyszerészet), amelyet a Három Királyság kora idején állított össze Vu Csin [Wu Jin], Hua To [Hua Tuo] tanítványa. Ez a könyv azonban a történelem viharáiban elveszett. A *Sen Nung Pen Cao Csing* és a *Pen Cao* más-más részekben fennmaradt részletei közötti összevetés azt mutatja, hogy *A mezgazdálkodás istenének gyógyszerészeti kánonja* összefoglaló jellegű munka volt a gyógyfüvekről, melytől Vu Csin *Gyógyszerészei* különböző iskolák gondolatait tartalmazta.

Pen Cao Csing Csi Csu

[*Ben Cao fíng Ji Zhu*]

(A gyógyszerészet kánonjának magyarázata)

Létrejötté után gyorsan fejlődött a gyógyszerészet tudománya, amit az is fényesen bizonyított, hogy különféle könyveket állítottak össze és jelentettek meg róla. A máig fennmaradtak közé tartozik a Tao Hungcsing [Tao Hongjing] (452–536 körül) által a *Sen Nung Pen Cao Csing* különféle kiadásai alapján összeállított *Pen Cao Csing Csi Csu* [Ben Cao Jing Ji Zhu] (A gyógyszerészet kánonjának magyarázata) című műve. Ez a könyv 730 gyógynövényféleséget sorol fel. *A mezgazdálkodás istenének gyógyszerészeti kánonja* tartalmát pirossal jelölte, ugyanakkor annak magyarázatát és a kiegészítéseket fekete színnel jelölte. Tao Hungcsing könyvében a gyógyfüvek száma a kétszeresére nőtt. Azonkívül megváltoztatta a gyógynövény osztályozás úgynevezett felső, középső és alsó fokozatait, és a kategorizálásra egy a növények természetes jellegét vagy termőhelyét figyelembe vevő módszert alkalmazott, amit később más orvosok is átvettek. A könyvben ismertetett káros hatások nagy hatással voltak a későbbi nemzedékek által összeállított könyvekre.

Hszin Hsziu Pen Cao [Xin Xiu Ben Cao] (A gyógyszerészet újonnan összeállított kánonja)

A *Pen Cao Csing Csi Cswban [Ben Cao Jing Ji Zhu]* (A gyógyszerészet kánonjának magyarázata) Tao Hungcsing megemlítette, hogy K na megosztottsága hátráltatta a gyógyszerészeti tanulmányokat, K na egyes tése ugyanakkor el seg tette a gyógyszerészet fejl dését. A Tang dinasztia idején, 657 ben Szu Csing [Su Jing] azt javasolta a császárnak, hogy a gyógyszerészet tudományát a gyógynövények nevei és jellemzőik le rása terén uralkodó z rzavar okozta gondok megoldása érdekében újra kellene rendezni. A császár kiadta a parancsot több mint húsz tudósnak, köztük Szu Csingnek, hogy tegyenek rendet a gyógyszerészet tudományában. A kormány 659 ben kiadta a *Hszin Hsziu Pen Caót [Xin Xiu Ben Cao]* (A gyógyszerészet újonnan összeállított kánonja). Ez volt az els , hivatalosan összeállított gyógyszerkönyv a világon, 883 évvel el zte meg az Európában megjelent *New lonbourge Pharmacopeiát* (1542).

A *Hszin Hsziu Pen Cao [Xin Xiu Ben Cao]* (A gyógyszerészet újonnan összeállított kánonja) fényképeseti sokszoros tással készült példánya

A *Pen Cao Csing Csi Csuval* (A gyógyszerészet kánonjának magyarázata) összevetve a *Hszin Hsziu Pen Cadban* (A gyógyszerészet újonnan összeállított kánonja) a gyógyfüvek száma tovább növekedett: ezúttal 114 új növényvel toldották meg a felsorolást. Sajnos a színes, rajzos ábrázolások ezekről a gyógyfüvekről az idők során elvesztek. A *Hszin Hsziu Pen Cadban* (A gyógyszerészet újonnan összeállított kánonja) feljegyeztek néhány külföldi gyógyszert is. Ez azt mutatja, hogy a Tang dinasztia idején felerősödtek a kapcsolatok az orvoslás terén Kína és a környező országok között.

Példák más országokból származó gyógyfüvekre

Szanszkrit név	Latin név	Kínai név	Magyar név
eranda	<i>Ricinus communis</i>	pi ma [bi ma]	ricinus
hingu	<i>Ferula asafoetida</i>	a vej [a wei]	ördöggyökér
aguru	<i>Aquilaria agallocha</i>	csen hsziang [chen xiang]	álóéfa
maricsa	<i>Piper nigrum</i>	hu csiao [hu jiao]	fekete bors
haridrá	<i>Curcuma longa</i>	csinag huang [jiang huang]	kurkuma
dadima	<i>Punica granatum</i>	ső liu [si liu]	gránátalma
turuska	<i>Liquidambar orientális</i>	szu ho hsziang [su he xiang]	keleti ámbrafa
kramuka	<i>Areca catechu</i>	pin lang [bin lang]	bételpálma
szírisza	<i>Albizia lebbek</i>	ho huan [he huan]	selyemakác
haritaki	<i>Terminalia chebula</i>	ko li le [ke li le]	indiai cseresznye gubacs

Cseng Lej Pen Cao [Zheng Lei Ben Cao] (Részletes gyógyszerészeti tanulmányok)

A Szung dinasztia császárai komoly figyelmet szenteltek az orvoslás és az egészségvédelem ügyének. A kormány megalkulása után tizenhárom esztendővel a császár megparancsolta néhány miniszternek és császári orvosnak, hogy együtt munkálkodjanak a gyógyszerészeti könyvek felülvizsgálatán. A kormányzat 973-ban megjelentette a *Kaj Pao Hszin Hsziang Ting Pen Caót* [Kai Bao Xin Xiang Ding Ben Cao] (A gyógyszerészet részletes, javított, a Kaj Pao korszakban összeállított kánonja). A gyűjteményes kötet első szavát

maga Csaó Kuangjin [Zhao Kuangyin], a Szung dinasztia első császára írta. Ez volt az első, hivatalosan kiadott gyógyszerészeti szakkönyv. Ezt a könyvet megjelenése után egy évvel javításnak vetették alá, és 983 gyógyféléket soroltak fel benne, ezek közül 139 újonnan került fel a listára.

A császári udvar külön hivatalt állított fel 1057-ben az orvosi könyvek korrektúrázása és kijavítása céljából. A *Csia Ju Pu Csü Sen Nung Pen Cao* [Jia You Bu Zhu Shen Nong Ben Cao] (A mezőgazdálkodás istene gyógyszerészeti kánonjának a Csia Ju korszakban készült kiegészítése) című, orvosok és miniszterek által összeállított könyv 1083 féle gyógyfélért tartalmazta. 1061-ben elkészült a Szu Szung [Su Song] által összeállított *Pen Cao Tu Csing* [Ben Cao Tu Jing] (Illusztrált gyógyszerészeti kánon) című műve. Ebben

Számos gyógyszerészeti könyvben tettek említést róla, főként is használható gyógynövényekről.

A Ming-dinasztia idején megjelent *Pen Cao Pin Hui Csing Jao* [Ben Cao Pin Hui Jing Yao] (Válogatott gyógyszerészeti gyűjtemény) színes fűszernövény-ábrázolásai

ben a könyvben 780 gyógynövény, s közülük is 634 r 1 933 darab illusztráció szerepelt. Ez volt az els ilyen t pusú, képes, faragott karakterekkel nyomtatott könyv. A kés bbiekben Cseng Csen [Cheng Chen] egybeszerkesztette a fenti két könyvet m ve 1092 ben a *Csüing Kuang Pu Csu Sen Nung Pen Cao Ping Tu Csing* [Chong Guang Bu Zhu Shen Nong Ben Cao Bing Tu Jing] c men jelent meg.

A Szung dinasztia idején a nép körében tevékenyked orvosok ugyancsak áll tottak össze néhány gyógyszerészeti könyvet. A *Cseng Lej Pen Caót* [Zheng Lei Ben Cao] (Részletes gyógyszerészeti tanulmányok) az a Tang Senvej [Tang Shen wei] áll totta össze, aki Szecsuan [Sichuan] tartományban gyakorolta orvosi hivatását. Ez a könyv 1082 ben készült el és 1588 gyógynövényfélélet tartalmazott. Minden gyógyf

A Pen Cao Kang Mu [Ben Cao Gang Mu] (A gyógyszerészet kézikönyve) című orvosi szakkönyvben összegyűjtött gyógynövények

A Csing dinasztia idején paprlgeyez re rt, a gyógnövények alkalmazásáról szóló dalok

elemzéséhez tartozott rajz, részletes le rás, felhasználási javallat, hatástanulmány, feldolgozási eljárás és recept. Kés bb a könyvön többször is hivatalosan jav tottak, s az újabb kiadásokat már állami gyógyszerkönyvként hirdették. Ez a könyv összefoglalta a korábbi dinasztiaák idején élt orvosok által kész tett tanulmányokat, és nagy hatást gyakorolt a kés bbi nemzedékekre. A Li Sicsen által a Ming dinasztia korában összeáll tott *Pen Cao Kang Mu* (A gyógyszerészet kézikönyve) ugyancsak a *Cseng Lej Pen Caón* alapult.

Pen Cao Kang Mu [Ben Cao Gang Mu] (A gyógyszerészet kézikönyve)

A Csin és a Jüan dinasztiaák idején két tudományos irányzat vagy iskola létezett. Az egyik *A mez gazdálkodás istenének gyógyszerészeti kánonja* kiegész tésén és kijav tásán, a másik pedig elméleti gyógyszerészeti tanulmányokon dolgozott. A kései Ming dinasztia idején, 1578 ban *Pen Cao Kang Mu* (A gyógyszerészet kézikönyve) c mmel megjelent egy hatalmas kiadvány a gyógyszerészetr l, amelyet Li Sicsen áll tott össze. 16 fejezetre osztott m vében 1892 gyógyfüvet és f szernövényt rt le (ebb l 374 et els ként), s azokat 60 kategóriába sorolta. Ez a

Li Sicsen szobra

nagyszabású könyv egyúttal 1109 illusztrációt is tartalmazott, valamint több mint 10 000 receptet. Li Sicsen harminc évig dolgozott ennek a roppant terjedelmes műnek az összeállításán.

A Ming és a Csing dinasztiák idején fokozatosan más országok kultúrnövényei is megjelentek Kínában. A Ming dinasztia középső időszakában napvilágot látott *Si Vu Pen Cao* [Shi Wu Ben Cao] (Ehető növények) című könyvben például már megtalálhatjuk az amerikai földrészről származó földimogyorót. A Csing dinasztia idején Csaó Hszüeming [Zhao Xueming] (1719 körül–1805) által összeállított *Pen Cao Kang Mi Si Ji* [Ben Cao Gang Mu Shi Yi] (A gyógyszerészet kézikönyvének kiegészítése) pedig a nyugati orvoslás néhány olyan gyógyszerének a leírásával is találkozhatunk, mint például a kinin.

Külföldi gyógyszerekről szóló feljegyzés egy régi könyvben

Pézsmaasarvasról szóló feljegyzés egy korabeli könyvben

Gyógyszerészeti tanulmányok

A Szung dinasztia korában az orvosi vizsgán számot kellett tudni adni a betegségek okáról; a gyógyfüvek orvosi és gyógyszerészeti könyvek kánonjai szerinti term helyér l, hatásáról, jellegzetességér l, zér l, más gyógyfüvekkel való összeférhet ségér l és feldolgozásáról; valamint a receptek összetételér l és adagolásáról. Az orvosi elmélet és a gyakorlati gyógyszerészeti ismeretek egyaránt fejlődtek az újkonfucianizmus hatása alatt.

A Kou Cungsi [Kou Zongshi] által összeállított *Pen Cao fan fi* [Ben Cao Yan Yi] (A gyógyszerészet magyarázata) bevezette a gyógynövénytanba a tulajdonság és az z fogalmát, hogy azokkal magyarázza a növények gyógyhatását. A Csin és a Jüan dinasztiák kora után az orvosok tovább vizsgálták a gyógyfüvek tulajdonságait és zét, s a tulajdonságokat négy kategóriába sorolták: felszálló, leszálló, süllyed és lebeg . Rájöttek továbbá arra, hogy bizonyos gyógyfüvek bizonyos meridiánokra fejtik ki hatásukat. E felismerésből fejlődött ki aztán az energiapályákhoz köthető gyógyfüvek elmélete.

Kórházi tábla, rajta a Huj Csun Tang [„helyreállítási tani a belső templom tisztaságát”] rásjegyekkel

A Csing Ming Sang Ho Tu [Qing Ming Shang He Tu] című, a Szung dinasztia idején készült festményen kórház és gyógynövénybolt látható

Csing-dinasztia korabeli gyógynövényboltot ábrázoló festmény

Külföldi gyógynövényüzlet

Az efféle változások bizonyos mértékben azt jelzik, hogy a gyógynövénytan a tapasztalati szintre fokozatosan áttért az elméleti szintre.

A gyógyszerészet szervezete és a piac

Az Északi Sung dinasztia 1076-ban a fő városban megszervezte a *Tajji Csü Sujao Szuót* [Taiyi Ju Shuyao Suo], azaz a Császári Gyógyszerészeti Intézetet, a gyógyszerkészítés és árusítás első hivatalos igazgatási szervét. Hat további intéz

A Tungcsen Tang [Tongren Tang] gyógynövényszaküzlet története több mint száz esztendőre nyúlik vissza

ményt létesítettek e célra 1103-ban, közülük négyet ugyan-csak *Sujao Szwdnak* (gyógyszerészeti intézet), kettőt pedig *Hszihue Jaoszuónak* [Xiuhe Yaosuo] (gyógyszerek pontosabb meghatározásának és feldolgozásának szakintézete) neveztek. Később ezekből jött létre a *Hujmin Csü* [Huimin Ju] (gyógyszertár az emberek javára) és a *Hocsi Csü* [Heji Ju] (gyógyszertani intézet).

Az Északi Szung dinasztia idején a gyógyszerészeti intézetet az állam ködtette és az az egész társadalom szolgálatában állt. Az intézet felelt a gyógynövények begyűjtéséért, bevizsgálásáért, feldolgozásáért és árusításáért. Az intézet először összegyűjtötte a népi recepteket, majd hosszasan kísérletezés után legyártotta a szabadalmaztatott gyógyszereket. Az intézet által kibocsátott recepteket összesen 788-at a *Ho Csi Csü Fang* [He Ji Ju Fang] (A gyógyszerészeti intézet által összeállított receptek) című könyvben gyűjtötték össze. Némelyik rendelvény ma is használatban van, mint például a *huang csing hszin van* [huang qing xin wan] (bezoárpírula a hirtelen eltávolítására a szívből) és a *huo hsziang cseng csi szan* [huo xian g zhen g san] (koreai mentapor a csi egészségének helyreállítására).

Egy Szung dinasztia korabeli csónakból elkerült gyógynövények

A Szung dinasztia idején felvirágzott a magán gyógyszerkereskedelem is, és megjelentek a különböző gyógyszerpiacok. A gyógyszerek némelyikét még külföldre is exportálták. Ugyancsak ebben a korszakban indult meg a hiteles gyógynövények termesztése.

A Ming és a Csing dinasztiák idején a gyógyszeripar és kereskedelem tovább élénkült, Hopej [Hebei] és Csianghszi [Jiangxi] tartományokban megjelent néhány közismert gyógyszerpiac is. A történelemnek ebben a szakaszában alakult meg néhány jelentős gyógyszertár is, mint például a pekingi *Tung zsen Tang* [Tongren Tang] vagy a hangcsoui *Hu Csingjü Tang* [Hu Qingyu Tang]. Ezekben a gyógyszertárakban kiváló minőségű és magas gyógyhatású gyógyszereket árusítottak. Az üzletek még manapság is nagyon népszerűek Kínában.

Hangcsou [Hangzhou] városában, az egyik leghíresebb gyógynövényüzletben használt orvosságok korszak

Gyógynövény feldolgozás

A Keleti Han dinasztia korát megelőzően a betegek gyógyulásuk reményében magukat a gyógyfüveket fogyasztották el. A kései Keleti Han dinasztia korától kezdve aztán az

Ezen a Csing dinasztia idején készült festményen a recept elkészítésének menete látható

Hagyományos kínai orvoslás

Gyógynövény feldolgozást ábrázoló, Csing dinasztia korabeli festmény

F szerek rlését ábrázoló, Csing dinasztia korabeli festmény

Gyógynövények feldolgozására szolgáló korabeli eszközök

Gyógynövény összeűzására
használt bronzmozsár

orvosok receptjeik összetevőiből fűzeteket pároltak le, hogy pácienseik azt szedhessék. Megjelentek tehát a tinktúrák.

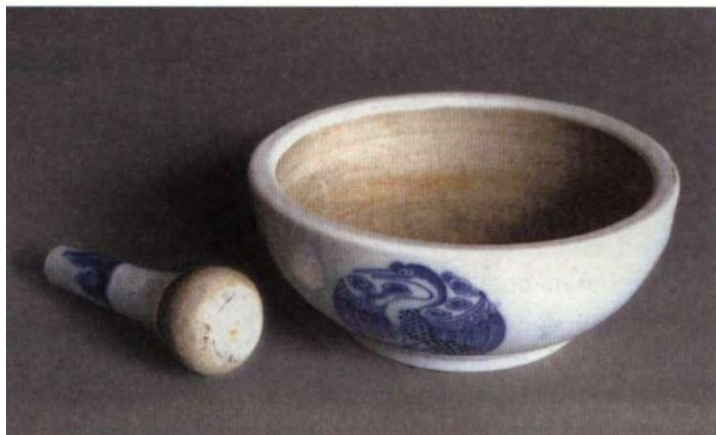
Mielőtt gyógyászati célra fel lehetne használni, bizonyos technikákkal fel kell dolgozni a gyógyfüveket. Az általánosan alkalmazott technikák közé tartozik a sütés, a pörkölés, a mosás, az áztatás, a tisztítás, a gőzölés és a fűzés. Olykor bort, mézet, ecetet és sót is felhasználnak a feldolgozáshoz.

A gyógynövények feldolgozása során alkalmazott összes eljárás fontos szerepet játszik a végleges gyógyhatás megállapításában. A *Huang Ti Nej Csingben* (A sárga császár orvosi kánonja) szerepel például egy recept, amelyet a meridiánok pangásának kezelésére, illetve a *jin jang* egyensúly helyreállítására alkalmaztak. Ennek a receptnek az összetevőit ezer mérföldet megtett vízben kellett megfőzni nádból rakott tőzön, hogy kicitstá az energiapályákat. A gyógynövények feldolgozása összetett célokat szolgált: ezáltal könnyebbé vált a tárolásuk és a felhasználásuk, megtisztultak, eltávolították belőlük a mérgeanyagokat, erősödött a gyógyhatásuk és javult a minőségük.

A gyógynövény feldolgozásról máig fennmaradt a *Lej Kung Pao Csi Lun* [Lei Gong Pao Zhi Lun] (Értekezés a gyógynövények feldolgozásáról) című monográfia. Tao Hungsing az általa összeállított *Pen Cao Csing Csi Csü*

Régi porcelán fűszerl

Gyógyfüvek összezúzásra szolgáló Csing dinasztia korabeli porcelánedény

(A gyógyszerészet kánonjának magyarázata) bevezet jében szintén foglalkozott ezzel a témakörrel. Tulajdonképpen majdnem minden gyógyszerészeti könyvben található gyógynövény feldolgozásnak szentelt rész.

A gyógynövények feldolgozását hajdan meglehetősen rugalmassággal kezelték. 1949 óta azonban fokozatosan hivatalos szabályokat állapítottak meg a gyógyfüvek szabványos és tudományos feldolgozásával kapcsolatban. Ezeket a szabályokat a Kínai Gyógyszerkönyvben rögzítették.

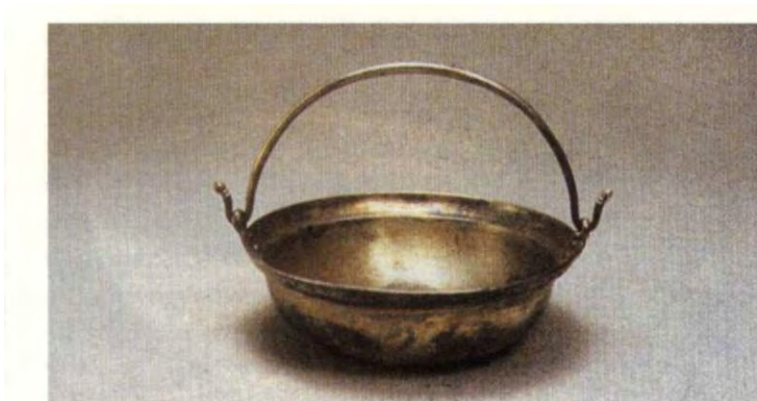
Történelmi szempontból a gyógyszerészet fejlődése az orvosi gyakorlatban felhalmozódott tapasztalati ismereteken alapult. Ezen a téren az analógia fontos szerepet játszott a gyógyfüvek természetének és gyógyhatásának elemzésében. A számtalan olykor zsákutcába torkolló kísérleten alapuló gyógyszerészeti tanulmányok hozzájárultak a kínai gyógyszerészet elméleti és módszertani megalapozásához.

A ginszeng története

A ginszeng különleges helyet foglal el a **HKO** ban. A növény gyökere külsőleg emberi alakra emlékeztet, ennél fogva az emberek az ókori Kínában varázsnövényként tekintettek rá.

Gyógyfüvek fésésére szolgáló korsó a császári udvarból

Gyógyfűvek fűzésére szolgáló ezüstedény a Tang dinasztia idejéből

Úgy vélték, hogy a föld eszenciájának kikristályosodása, és mint olyan, roppant hatásos a súlyosabbnál súlyosabb betegségek kezelésére. A ginszenget azonban olyan kedvező jelnek is tekintették, amely biztosságot és boldogságot hozhat az emberek életébe.

Az ér sít hiány és a tisztító többlet gondolata

A hiány eredetileg ürességet, az ér sítés pedig az üresség betöltését jelentette. Az ási elképzelés szerint a megbetegített tényezők csak akkor tudták ellepni a testet, ha a testből kivesszett az eszencia, mivel azok az ilyen módon megürült helyeket foglalták el. A betegségek okát a *Csu Piang Jüan Hou Lun* [Zhu Bian Yuan Hou Lun] (Kóroktani tanulmányok különböző betegségekről) című művel, a Szuji [Sui] dinasztia idején összeállított könyvben éppen ilyen elmélettel magyarázták. Mivel a ginszenget egyszerre égi és földi eredetű eszencia kikristályosodásának tartották, ezért természetesen hiányproblémák kezelésére alkalmazták. Efféle alkalmazásról számolt be a Keleti Han dinasztia idején élt Csang Csungcsing is, a bölcs kínai orvos, az általa írt *Sang Han Lwrcban* (Hideg betegségek kezelése). Modern kutatások feltárták a ginszengben lévő szaponin gyógyszer

Nagy adag gyógyszer elkészítésére szolgáló ezüstedény aranykanállal

ként való alkalmazásának lehet ségeit és a szer hatásmechanizmusát.

A többlet és a tiszt tás ugyancsak olyan fogalmak, amelyek a *jin jang* elmélet gyakorlati alkalmazását tükrözik a **HKO** ban. Már a Csin dinasztia idején összeállított *Lü Si Csun Csiu* [Lü Shi Chun Qiu] (Lü történelmi évkönyvei) című könyv szerzője arra a következtetésre jutott, hogy minden betegség oka a megbetegítő tényezők támadása nyomán fellépő pangás. A szerző ráadásul orvosi fogalmak átvételével próbált szociális problémákat is megmagyarázni. A társadalmi elemzés ilyen módja azonban nagymértékben befolyásolta az orvosok gondolkodását.

A *tajcsi* n [tai ji] (az ókori kínai világképben minden teremtettség forrása, a legfelső, a végsők), a *jüan* csm (csi), a *jinen és jangon* alapuló világegyetemet valló monizmus hatása alatt álló orvosok az egymást váltó dinasztiák idején különféle, filozófiai alapokon nyugvó kóroktanokat és gyógyeljárásokat fejlesztettek ki. Ennek köszönhetően jelent meg például a Csin és a Jüan dinasztiák idején az úgynevezett „négy nagy orvosi iskola”. Az ezen iskolák egyikéhez tartozó Csang Cungcseng [Zhang Congzheng] (1156–1228) azzal állt elő, hogy valamennyi betegséget a megbetegítő tényezők testbe való beáramlása okozza, és hogy a panaszok orvoslásának egyetlen módja a megbetegítő tényezők elleni támadás. Amikor ez a gondolat átkerült Japánba, ott továbbfejlődött, és olyan elképzelések formáját öltötte, miszerint „minden betegséget a pangás okoz” ezt Gotō Gondzan (1659–1733) vetette fel, illetve hogy „minden betegséget egyfajta mérgeanyag idéz elő” ez utóbbi megállapítás Josimaszu Todótól (1702–1773) származik.

Ginszeng ábrázolása

A ginszeng népi felhasználása

A ginszeng értékes gyógynövény, nagyon drága. Az átlagember számára szinte megfizethetetlen gyógyszer, ezért nagyon gyakran *tang sent* [dang shen] (*Radix codonopsis*) és *tajcsi sent* [taizi shen] (*Radix pseudostellariae*) használnak a ginszenggyökér helyett.

Ginszeng csecsem

Manapság a gazdaság fejlődésével és az életkörülmények javulásával egyre szélesebb körben terjednek el Kínában a ginszengkészítmények. Azonkívül a ginszeng mesterséges termesztése nagymértékben elősegítette ennek az értékes gyógynövénynek a gyógyászati felhasználását. Ma már nem olyan drága a ginszeng, mint korábban volt.

Kínában tulajdonképpen kulturális jelenségnek számít a ginszeng szedni bármilyen betegség kezelésére, avagy az egészség megőrzése érdekében. Ha bárkit megkérdezik arról, hogy melyik gyógynövény a legértékesebb és leghatékonyabb, habozás nélkül rávágja, hogy a ginszeng. Ha ugyanilyen közvéleménykutatást végzünk Koreában, Szingapúrban és Indonéziában, ugyanerre az eredményre jutunk.

A ginszeng története magyarázatot adhat a „hiány” fogalmára a kínai kultúrában. A nyugatiak számára a kimerültség és a gyengeség nem betegség. A kínaiak számára azonban mindezek betegségek tünetei. Az úgynevezett hiányszindróma a **HKO** ban számos kóros állapotot ölel fel ilyen például a csíriány, a vérhiány, a léphiány a vesehiány, a /nhiány és

/anghiány stb. A betegek el tt ezek a tünetek talán nem egyértelműek, de mégis elégedettek lehetnek orvosaik kétértelmű diagnózisával, mert tisztában vannak a „hiány” jelentésével. A hiány miatti aggodalom els rangú magyarázattal szolgálhat arra, hogy a k niaiak miért szeretnek különböző „er s t ” ételeket vagy olyan egészségvéd termékeket vásárolni, amelyekkel fokozhatják testük ellenálló képességét és kezelhetik esetleges hiánytüneteiket. Ez a viselkedés meglehetősen összhangban áll azzal a mondással, mely szerint „pénzen egészséget lehet venni”. A pénzen vett egészség gondolatát a nyugatiak is osztják. Azonban az a mód, ahogyan a nyugatiak teszik, pénzen vett utazást vagy testgyakorlatot jelent.

Manapság, a nyugati kultúra egyre növekvő k niai térhódításakor, a k niaiakat egyre jobban érdekli az utazás és a testgyakorlás. Az er s t gyógyszerek, a vitamintartalom és a nyomelemek, amelyeket a nyugatiak elképzelései szerint módosítanak, jókora piaci részesedéssel bírnak Kínában.

A kulturális áramlás azonban kétirányú. A nyugatiak általában korábban nem szedtek ginszenget, az Észak Amerikában is megtermő növény gyökerét pedig jobbra Kína és más ázsiai országokba exportálták. Immár azonban a nyugatiak is fogyasztanak ginszengészterményeket, és olyan er s t gyógy

Szarvasagancs, amely gyógyszerként éppoly drága, akár a ginszeng

Gyógyfüves szekrény, amely a Ming dinasztia idején a császári udvarban volt használatban

szereket importálnak Kínából, mint például a méhpempő. Habár a nyugatiak továbbra sem tekintik betegségnek a gyengeséget vagy a kimerültséget, mégis kezdik közttes vagy harmadik egészségi állapotként szemlélni azt. Az immunológia fejlődésével egyre több betegségről vélik úgy, hogy az immungyengeség az oka. Ez esetben a kezelésre, az immunrendszer erősítésére hatékonyan alkalmazható a ginszeng. Talán egy ilyen kínai ginszengkultúra hozzájárul majd ahhoz, hogy a nyugatiak egészségről alkotott képe megváltozzon valamelyest.

Egy dolgot azonban szem előtt kell tartani. Habár a ginszeng az erősítő gyógyszerek királya, mégsem lesz soha képes halhatatlanságot ajándékozni az embereknek. Azonkívül a ginszengnek is vannak káros mellékhatásai. Kínában egy régi mondás úgy tartja: „A ginszeng anélkül öl meg, hogy kárhoznáttnák, a rebarbara pedig anélkül ment meg életeteket, hogy magasztalnák érte.” Ez a mondás arra figyelmezteti az embereket, hogy a ginszeng túlzott alkalmazása akár halálhoz is vezethet. Végeredményben a **HKO** a tünetek meghatározásával, *ajin ésàjang* egyensúlyának helyreállításával foglalkozik, eszerint viszonyul a különböző betegségekhez. Ha azonban a diagnózis valami miatt helytelen, akkor előbb utóbb bekövetkezik a katasztrófa, hiába használtunk ginszenget.

TÖRTÉNETEK A TÖRTÉNELEM HÍRES ORVOSAIRÓL

Pien Csüe (más néven Csin Jüezsen)

A Csin dinasztia korát megelőzően csupán egyetlen orvostól készültek feljegyzések a történelemben. Ennek az orvosnak Pien Csüe volt a neve. A *Si Csi* [Shi Ji] (A történet ró feljegyzései) című hatalmas történeti műben, amelyet a Han dinasztia idején írt meg Szima Csien [Sima Qian] (Kr. e. 145 körül ?), megtalálható Pien Csüe életrajza is, mely szerint az orvos másik neve állítólag Csin Jüezsen volt. Fiatalkorában a bölcsek megtanították arra, hogy keresztüllásson a falon, és a beteg testébe való bepillantás révén betegségeket diagnosztizáljon. Később sokat utazott, és közben orvosi hivatását gyakorolta. Amikor a Hopej [Hebei] tartománybeli Hantán [Handan] városában tartózkodott, nem gyógyásként dolgozott, mert ott a neki nagy tiszteletben álltak; a Honan [Henan] tartománybeli Luo jang [Luoyang] városában süketséget és hályogot gyógyított, mert ott az idősök álltak nagy tiszteletben; Hszianjangban [Xianyang] pedig gyermekorvosként tevékenykedett, mert ott nagyon jól bántak a gyermekekkel. Li Hszi [Li Xi], a Csin fejedelemség császári udvarának orvosa féltékeny lett rá és megölette.

Pien Csüe életrajza három olyan esetet is tartalmaz, amelyben az orvos által végzett konkrét kezelést is leírják. Egyszer Csaó Csiance [Zhao Jianzi], a Csin fejedelemség fő minisztere hirtelen eszméletét veszítette. Pien Csüe megjósolta, hogy diagnózisa felálltása után három nappal magához fog térni. Így is lett. Egy másik alkalommal Pien Csüe a Kuo [Guo] fejedelemségbe utazott, ahol részt vett a fejedelem temetésén. Azt mondta, hogy akupunktúrával, moxaterápiával és gyógyfzetekkel képes feléleszteni a fejedelmet. Az emberek hallva javaslatát elképedtek. Azonban miután elvégezte a kezelést, a fejedelem valóban életre kelt. A harmadik esetben a Csi [Qi] fejedelemségben Huan herceg diagnózisát állította fel. Pusztán szemrevételezéssel Pien Csüe rájött arra, hogy Huan herceg súlyos beteg. Felajánlotta, hogy kezelje a herceget, de visszautas

Pien Csüe arcképe

totta. Amikor a herceg felismerte, hogy valóban beteg, már túl kés volt ahhoz, hogy bármit is lehessen tenni gyógyulása érdekében.

Mínt hogy ez a három történet a hadakozó fejedelemségek több száz évet felölel Tavaszi és őszi korszakából származik, a történészek zavartan álltak: hogyan élhetett Pien Csüe évszázadokig? Az ésszerű magyarázat az, hogy Pien Csüe és Csing Jüezsen mégsem egy, hanem két személy volt.

A fenti három esetben Pien Csüe csupán egyszer szemrevételezéssel álltotta fel diagnózisát. A szemrevételezést vagy megtekintést (*vang*) mindig is fontosnak tartották és alkalmazták a betegségek feltérképezésében. A *Huang Ti Nej Csingben* (A sárga császár orvosi kánonja) ez áll: „A diagnózis felállítása megtekintés útján varázslat, a pulzusvizsgálattal felállított diagnózis pedig pusztán ügyesség.”

Csang Csungcsing arcképe

Csang Csungcsing és Hua To

A Han dinasztia kora négyszáz évig tartott. Ezen hosszú időszak alatt csupán három orvosról tesznek említést a *Si Csi* (A történet ró feljegyzései) című könyvben. Az egyikük Csunjü Ji [Chunyu Yi] (Kr. e. 205 körül ?) volt, az általa kezelt huszonöt esetről szóló feljegyzéseket tekinthetjük a legkorábbi fennmaradt orvosi szakirodalomnak. A másik két orvos pedig Csang Csungcsing és Hua To volt, akik a késői Keleti Han dinasztia idején éltek, s akiket a belgyógyászat és a sebészet kimagasló alakjaiként tartanak számon. Valójában sok közös vonás van bennük. Az orvoslás terén Csang Csungcsinget az orvoslás isteneként tisztelték, míg Hua Tót olyasvalakinek tartották, aki letért a gyógyítás helyes útjáról. A köznép körében azonban Hua To mégis sokkal nagyobb becsben állt, mint Csang Csungcsing.

Csang Csungcsing a 2. vagy a 3. században született Kína Honan tartományában. A Tang dinasztia kora előtt

Hua To

orvosi szakirodalomban csakis Csang Csungcsing névével találkozunk. A *Sang Han Lunban* (Hideg betegségek kezelése), amelyet Lin Ji [Lin Yi] „korrektúrázott” a Szung dinasztia idején, Csang Csungcsinget a Hunan tartománybeli Csangsa [Changsha] város előljárójaként tüntetik fel. A róla készült későbbi feljegyzések szerint mielőtt előljáró lett volna, neves városi orvos volt. Ma már nehéz megítélni, hogy vajon pontosak vagy pontatlanok ezek a későbbi nemzedékek által Csang Csungcsingről készített feljegyzések.

A *Sang Han Ca Fing Lun* (Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése) előszavában Csang Csungcsing azt állítja, hogy népes családdal rendelkezett, ám Kr. u. 196 táján családtagjainak nagyjából kétharmada meghalt hideg betegségekben. Csang Csungcsing ezért életét az orvoslás tanulmányozásának szentelte, hogy megkezelhesse az emberek betegségeit. Az olyan klasszikusok alapos tanulmányozása után, mint a *Huang Ti Nej Csing* (A sárga császár orvosi kánonja) és a *Nan Csing* (Nyolcvanegy nehéz kérdés kánonja), *Sang Han Ca Fing Lun* (Hideg betegségek és különféle panaszok kezelése) címmel megírta a híres könyvét. Ezt a könyvet később az első olyan kánonként tisztelték, amelyben az elmélet mellett a gyakorlati módszerek, a rendelvények és a gyógyszerek teljes körű leírása is megtalálható.

A későbbi nemzedékek úgy hitték, hogy Csang Csungcsing legnagyobb hozzájárulása az orvostudomány fejlődéséhez abban állt, hogy megalapozta a szindrómák hat meridián szerinti megkülönböztetésének elméletét. Ez az elmélet vezérelte a **HKO** fejlődését több mint ezer éven át. A *sárga császár orvosi kánonjában* lefektetett elveket alapul véve Csang Csungcsing a külső tényezők által előidézett betegségek tüneteit hat tpusba sorolta: fa// «g betegség, *jangming betegség*, sao/ ttg betegség, ta/)'m betegség, sao/'m betegség és *csüie* /m betegség. A hat energiapálya magában foglalta a hat kézen és a hat lábon futó meridiánt. A hat meridián szerinti tünetmegkülönböztetés gondolatát felhasználták a belső ré

szek és a meridiánok betegségei el fordulásának, lefolyásának és terjedésének elemzésénél.

Hua To Anhuj [Anhui] tartományban élt a Kr. U. 2. ó. században. A *Szan Kuo Jen Ji* [San Guo Yan Yi] (A Három Királyság története) című könyvben található leírás szerint Hua To járatos volt az egészségmegőrzésben és az orvoslásban. Már közel százéves volt, amikor még mindig meglehetősen éltelesen élt. A betegek kezelésére mindössze néhány gyógynövényt alkalmazott, avagy csupán egy-két akupunktúrás pontot választott ki. Ha a betegség a test belsejében fészkelte, és azt sem lehetett kezelni, akkor a *Ma Fej Szan* [Ma Fei San] néven ismert érzéstelenítő hatású gyógyszert alkalmazta páciense öntudatlanná tételére, majd megoperálta a beteget.

A *Ma Fej Szan* receptje elveszett. A *Hou Han Su* [Hou Han Shu] (Feljegyzések a kései Han dinasztiáról) szerint Hua To a hasm. tétetekhez használta a *Ma Fej Szánt*. Egy ilyen műtét még manapság sem gyerekjáték, Hua To azonban már ezer esztendővel ezelőtt végzett ilyet. Egy efféle operációhoz nemcsak megfelelő altatóra volt szüksége, hanem pontos

Hua To a három királyság korának hárs hadvezéréét, Kuan Jü [Guan Yu] operálja

anatómiai ismeretekre, valamint hatékony gyógyszerre a vérzés elálltására és a sterilizálásra. A szerzők talán túloztak a Hua To által elvégzett műtétet illetően.

Hua Tót a sebészet isteneként tisztelték. A *Szan Kuo Jen Ji* (A Három Királyság története) című műveiben megkapó leírás találunk arról, miként kezelte Hua To a három királyság korának egyik nagy hadvezérének, Kuan Jünek [Guan Yu] (? Kr. u. 220) a sebét, valamint Cao Caónak (Kr. u. 155-220), a Vej fejedelemség megalapítójának a migrénjét. Hua To főleg gyógyszerekkel és akupunktúrával gyógyította betegeit. A külső eredetű megbetegítéstényezők okozta betegségekkel szemben a Hua To által követett elmélet eltért a Csang Csungcsing által megalapozott, a hat meridián szerinti tünetmegkülönböztetés tanától.

Vang Suho és Huangfu Mi

Vang Suho és Huangfu Mi volt a Vej és a Csin dinasztia korának két leghíresebb orvosa. Az előbbi állította össze a *Maj Csing* (A pulzus kánonja), majd az utóbbi a *Csen Csiu Csia Ji Csing* (A B klasszikusok az akupunktúráról és a moxaterápiáról) című könyvet. Mindkét mű alapvető fontosságúnak számított és ma is nagyon népszerű.

Vang Suho a Nyugati Csin dinasztia idején született, állítólag Kaoping [Gaoping] városában (vagy a Sanhszi [Shanxi], vagy a Santung [Shandong] tartományban található Gaopingban). Az orvoslás felügyeletével megbízott miniszterként tevékenykedett. Az orvostudomány fejlődéséhez az általa összeállított *Maj Csing* című művel járult hozzá, amely a korabeli gyűjteményes köteteken alapult Csi Po korától Hua To koráig. Alaposan tanulmányozta Csang Csungcsing azon elméleti fejtegetéseit is, amelyeket kollégája a *Sang Hun Lun* (Hideg betegségek kezelése) című művében foglalt össze.

Huangfu Mi a mai Ninghszia [Ningxia] Autonóm Területen született. Testileg egész életében gyenge volt, ezért is

szentelte magát az orvoslás tanulmányozásának. Körülbelül 34 éves korában bénulás kezdte gyötörni. 42 vagy 46 évesen szélütést kapott és hónapokra megsüketült. Ekkor egy *vi si szart* [wu shi san] nevű, ötféle ásványi anyagból álló port kezdett szedni. Ez a gyógymód azonban ahelyett, hogy gyógyította volna a betegségét, további gondokat okozott, hasi és mellkasi lázat, diszfóriát, nehéz légzést és köhögést. Huangfu Mi ennek ellenére sohasem kételkedett a *vi si szart* keverék hatásosságában. A Vej és a Csin dinasztiák tudósai és hivatalnokai közt általánosan számított az efféle, tragikusnak mondható hajthatatlanság.

Huangfu Mi gyógyászati módszereiről tulajdonképpen nem maradtak fenn történeti feljegyzések. Hírnevét az orvoslás terén a *Huang Ti Nej Csing* akupunktúrát és moxaterápiát érintő fejezetei alapján általa összeállított könyvnek, a *Csen Csiu Csia Ji Csingnek* (A B klasszikusok az akupunktúráról és a moxaterápiáról) köszönheti.

Szun Szimiao

Szun Szimiao (581–682) a Tang dinasztia korának legnagyobb orvosa volt. Már fiatalkorában kitűnt társai közül roppant eszességével, de gyakran szenvedett betegségektől. Kínai oktatásban részesült, olvasta a különböző filozófiai és orvosi iskolák könyveit. A Tang dinasztia két császára is meghívta a császári udvarba, még elkel rangot is adtak volna neki, de ezekre nem tartott igényt. Egész életét a hegyekben töltötte, gyógyászattal és orvosi kérdésekkel foglalkozott. Több mint száz évig élt, kortársai az orvoslás királyaként tisztelték.

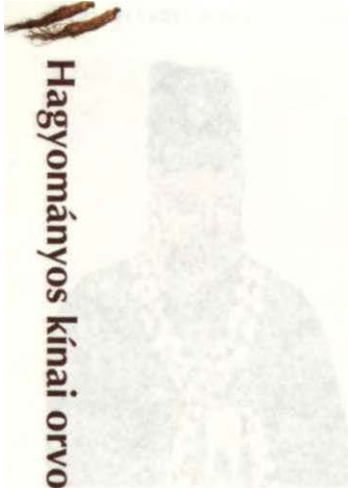
Szun Szimiao két, egyenként harminckötetes könyvet írt: a *Csien Csin Jao Tangót* [Qian Jin Yao Fang] (Arany receptek) és a *Csien Csin Jing Pangót* [Qian Jin Ying Fang] (Az arany receptek kiegészítése). A két könyv összesen 6500 rendelvényt tartalmaz, és foglalkozik az egészségmegőrzéssel, az akupunktúrával, a moxaterápiával, a gyógyszerekkel és egyéb

Vang Suho arcképe

Huangfu Mi arcképe

Szun Szimiao arcképe

kapcsolódó témakörök kérdéseivel. A *Csien Csin Jao Fang* tehát egyszerre átfogó orvosi könyv és gyógyszerészeti enciklopédia.

Az *Arany receptek* tartalmának elrendezésében a szerző eltért a többi orvosi könyvtől. Rögtön az első kötet elejére helyezte például a terhesség és az újszülött gondozása során fellépő női betegségek kezeléséről és megelőzéséről szóló részt. Ez a fajta elrendezés talán azt jelzi, hogy Szun Szimiao tiszteletben tartotta a nőt, vagy pártolta az életvédelemnek és gondozásának gondolatát.

Szun Szimiao terjedelmesen írt arról is, hogy az orvosoknak mindenkor pallérozniuk kell az elméjüket. Azt mondta, egy orvosnak tanulni, munkabírónak, a betegekkel szemben pedig együttérzőnek kell lennie – úgy kell tekintenie pácienseire, akár a rokonaira, nem lehet beképzelt és sohasem rágalmozhat más gyógyítókat. Rövid írást szerkesztett az erkölcsről orvosok számára *Ta Ji Csing Cseng* [Da Yi Jing Cheng] (A nagy orvosok szentesége és elkötelezettsége) címmel, amely legalább olyan fontos és nagy jelentőségű volt, mint Nyugaton a koszi Hippokratész (Kr. e. 460 körül–377) esküje.

Ugyancsak fontos orvosi szakkönyvnek számított a Vang Tao [Wang Tao] (Kr. u. 670 körül–755) által a Tang-dinasztia idején összeállított, 40 kötetes *Vaj Taj Mi Jao* [Wai Tai Mi Yao] (Egy hivatalnok által összeállított titkos receptek), amely 1104 fejezetből áll és 6000 rendelvényt tartalmaz.

A négy nagy iskola a Csin és a Jüan dinasztiák idején

A konfuciánus iskolák állítólag a Szung-dinasztia idején kezdtek megisméködésüket, ugyanakkor az első orvosi iskolák a Csin és a Jüan dinasztiák korában kezdtek feltűnedezni. A négy nagy iskolát Liu Vanszu [Liu Wansu] (1120–1200 körül), Csang Cungcseng (1156–1228 körül), Li Kao (1180–1251) és Csu Csenheng [Zhu Zhenheng] (1281–1358)

képviselte. A négy iskola mind vallotta ugyan *A sárga császár orvosi kánonja* elveit, de felfogásban és a konkrét kezelésmódok alkalmazásában eltértek egymástól. Tudományos elképzeléseik, gyógyászati gyakorlatuk és elméleti műveik nagymértékben hatottak a későbbi nemzedékekre.

Liu Vanszu húszesztendősen kezdte meg a *Huang Ti Nej Csing* tanulmányozását. Negyven évvel később írta meg a *Szu Ven Hszüan Csi Jüan Ping Si* [Su Wen Xuan Ji Yuan Bing Shi] (A betegségek nehezen érthető volta és megértése a *Szu Vénben*) című művét. Úgy vélte, hogy minden betegséget tűz és hideg okoz, és ezeket hideg és hideg természetű gyógyfüvekkel kell gyógyítani. Az általa képviselt iskolát ezért ismerték úgy, mint a hidegség és hideg iskoláját. A külső megbetegítő tényezők által okozott betegségek kezelésében a *Sang Han hunban* (Hideg betegségek kezelése) javasolt elv az első lépés a felszíni hideg eltávolítása, majd a belső tülekváló megszabadítás helyett a belső és külső együttes kezelése, valamint a külső és belső megbetegítő tényezőktől való együttes megszabadítás gyógyító elvét pártfogolta. Olyan fejlesztette ki a máig széles körben használatos *fang feng tung seng szan* [fang feng tong sheng san] (Radix saposznikoviae por) receptjét.

Miután alaposan tanulmányozta az orvosi kánonokat, Csang Cungcseng jelentős eredményeket ért el a gyógyászat terén. Úgy vélte, a betegségek nem maguktól értedden vannak jelen a testben, ahonnan ennél fogva kiűzhetők. Ezért javasolta gyógyeljárásként az izzasztást, a hánytatást és a purgálást a betegségekkel való küzdelemben. Emiatt az általa képviselt iskolát a támadás iskolájának is nevezték. Megfigyeléseiből tanítványai állították össze a *Zsu Men Si Csin* [Ru Men Shi Qin] (A konfucianizmus által a szülők felé megkövetelt jámborság) című művét. Ebben a könyvben jegyezték fel mesterük meglehetősen rugalmasan alkalmazott kezelési tapasztalatait. Csang Cungcseng ugyanis a betegségekkel gyakorolta más orvosoktól eltérő módon vette fel a harcot. Rendszeresen alkalmazott például pszichológiai gyógyeljáráásokat a lelki-szellemi betegségek kezelésében.

Li Kao gazdag családban született. Azért kezdett neki az orvoslás tanulmányozásának, mert anyja betegségben hunyt el. Hamarosan ugyanolyan hírnévre tett szert az orvoslás terén, mint a szintén a Csin és a Jüan dinasztiák idején élt Liu Vanszu és Csang Cungcseng. Elmélete azonban társadalmi helyzetéből és más környezeti tényezőkkel kifolyólag meglehetősen különbözött kortársaitól. Közülük Liu Vanszu volt a legidősebb, aki forrongó történelmi időszakban élt, jóllehet a Csin dinasztia virágzása sem szünt meg teljesen. Csang Cungcseng Kína központi területén élt, távol a Csin és a Jüan dinasztiák által kormányzott északnyugati területek háborúitól. Li Kao életében tanúja volt a Csin dinasztia összeomlásának. Láta, hogy az emberek miként szenvednek a társadalmi zavargásoktól, a betegségektől és az éhezéstől. Ezért vallotta azt, hogy a lép és a gyomor legyengülése különböző betegségeket okoz. Mivel a lép és a gyomor az öt elem tana szerint a földnek felel meg, ezért a Li Kao által képviselt iskolát a későbbi nemzedékek a földpótlás iskolájának nevezték.

Csu Csenheng már a Jüan dinasztia idején tevékenykedett. Hszü Csient [Xu Qian] tanult konfucianizmust, aki Csu Hszinek [Zhu Xi] (1130-1200), az újkonfucianizmus Szung dinasztia idején élt egyik megalapítójának négy nemzedékkal későbbi tanítványa volt. Észak Kínába utazván megragadta a lehetőséget arra, hogy elolvassa a Liu Vanszu és a Li Kao által összeállított orvosi szakkönyveket. Később a Csöcsiang [Zhejiang] tartománybeli Hangcsouban élő híres orvos, Luo Cseti [Luo Zhiti] tanítványa lett. Egy évvel később tért haza szülőföldjére; ekkor már maga is híres orvosnak számított. Csu Csenheng elmélete szerint „a *jang* mindig többletben van, ugyanakkor a *jin* gyakran hiányban”, ezért a betegségek kezelésében elsősorban a jin és a vér energetikai táplálására és pótlására törekedett. Az általa képviselt iskolát ezért nevezték a jin táplálása iskolájának. Fő műve a *Csü Fang Fa Huj* [Ju Fang Fa Hui] (A császári gyógyszerészeti intézetben kifejlesztett receptek magyarázata) volt.

Gyermekszülést ábrázoló falfestmény

Csang Csingjüe

Csang Csingjüe (1563–1640), a Ming dinasztia idején élt orvos a *Csou Ji* [Zhou Yi] (A változások kánonja) szellemében tanulmányozta a gyógytást.

Csang Csingjüe eltt, a Ming dinasztia idején élt Hszüe Csi [Xue Ji] (1487–1559) nagy figyelmet fordított a lép és a vese Li Kao elméletén nyugvó egyidejű gyógykezelésére. Páciensei kúrálására gyakran használt *liu vej ti huang varit* [liu wei di huang wan], vagyis hat összetevőből készült rebarbarapírulát, illetve *pa vej ti huang vant* [ba wei di huang wan], azaz nyolc összetevőből készült rebarbarapírulát. Különösen kedvelte a *pu csüing ji csi tang* [bu zhong yi qi tang] nevű, a derék ápolására és a *csi* élénkítésére szolgáló *f zet* és a *ti huang van* (rebarbarapírula) együttes alkalmazását, ami jól mutatja, hogy egyaránt figyelmet szentelt az örökletes tulajdonságoknak és a szerzett betegséghajlamoknak. A 16–17. század között élt Csaó Hszienko [Zhao Xianke] szintén gyakran használta a hat és a nyolc összetevőből készült rebarbarapírulát betegek ellátása során, de mindemellett, hogy messzemenig tisztelte Hszüe Csit, a lép és a gyomor helyett csakis a vesére összpontosította a figyelmét, mondván, az életnek a születés utáni központjánál fontosabb az életnek a születés előtti központja.

Csang Csingjüe úgy tartotta, hogy az orvoslás és a *Csou Ji* (A változások kánonja) egy *t r l* fakad. Nagy hangsúlyt fektetett a *jüan jinre* (*s jin*) és a *jüan jangra* (*s jang*), és el-lenezte a hideg és hűvös gyógyszerek használatát a *sen jangra* (*vese jang*) gyakorolt káros mellékhatásai miatt. Azt vallotta, hogy a „testben sohasem teng túl a *jang*”, s hogy „az emberi testet gyakori hiány, nem pedig gyakori többlet jellemzi”. Pártolta a *sen jang* (*vese jang*) melegítését és ápolását. Ilyen felfogást alapul véve fejlesztette ki receptjeit, amelyek *cuo kuj van* [zuo gui wan] (a bal *vese jin* ápolására szolgáló *pirula*) és *jou kuj van* [you gui wan] (a jobb *vese jang* ápolására szolgáló *pirula*) néven váltak ismertté.

Csang Csingjüe

TÖRTÉNETEK A TÖRTÉNELEM HÍRES ORVOSAIRÓL

Li Sicsen gyógynövénygyűjtés közben

Je Tiensi

A Vu Juhszing [Wu Youxing] által 1642-ben írt *Ven Ji Lun* [Wen Yi Lun] (Értekezés a pestisről) a járványok jellemzőinek leírásában és a gyógyeljárások elemzésében eltér a *Sang Han Lun* (Hideg betegségek kezelése). A *Ven Ji Lun* megjelenése után számos új elmélet és gyógyeljárás fejlődött ki, azt hirdetve, hogy a meleg betegségek és a járványos betegségek nem hideg betegségek. A járványos betegségek efféle eltérő felfogása miatt nevezték a későbbi nemzedékek a Je Tiensi (1667-1746) névvel fémjelzett iskolát a meleg betegség iskolájának.

A lázzal járó járványos betegségek körképi megnyilvánulásai alapján Je Tiensi négy szakaszra osztotta a betegség lefolyását: *vej* (védekezés szakasz), *esi* (cs szakasz), *jing* (er-s-t szakasz) és *hszüe* (vér szakasz), ami eltér a *Sang Han Lunban* (Hideg betegségek kezelése) tárgyalt hat meridián szerinti tünetmegkülönböztetéstől. A járványos betegségek kezelésére hideg és hőös természetű gyógynövényeket alkalmazott. A magas láz és rángatózás körképi megnyilvánulásainak kezelésére a *Sang Han Lunban* nem szereplő *hszi csiaót* [xi jiao] (*Cornu rhinoceros asiatici*) és *ling jang csiaót* [ling yang jiao] (*Cornu saigae tataricae*) használt. Je Tiensi azt mondta: „A *vej* (védekezés szakasz), a *esi* (csz' szakasz), a *jing* (er-s-t szakasz) és a *hszüe* (vér szakasz) megkülönböztetése hasonlít a hideg betegségéhez, de a gyógyeljárások attól igencsak különböznek.”

Vu Csütung [Wu Jutong] (1758-1836), aki a kor négy nagy iskolája közül egyikhez sem tartozott, alaposan áttanulmányozta az orvosi könyveket a *Huang Ti Nej Csmgben* szereplő *Szu Vént I* (Egyszer kérdések) kezdve egészen a Csang Csungcsing, Vu Juhszing és Je Tiensi által kidolgozott elméletekig. A meleg betegség átadásának és változásának, valamint a belső részek körfejlődésének szintetikus analízisét alapul véve a meleg betegség lefolyását három szakaszra osztotta: *sang csiao* [shang jiao] (felső meleg t, beleértve a tüdőt és a szívét), *csüing csiao* [zhong jiao] (középső meleg t,

beleértve a gyomrot és a lépét) és *hszia csiao* [xia jiao] (alsó meleg t , beleértve a májat és a vesét). A Vu Csütung által kidolgozott elmélet a *szan csiaón*, azaz a hármas meleg t n alapuló tünetmegkülönböztetésként vált ismertté.

A Ming és a Csing dinasztiák idején a **HKO** nagy áttörést ért el a fertőző betegségek megelőzésében és kezelésében. Ilyen volt a himlő variolizációval való megelőzése. Évezredekig nem állt rendelkezésre hatékony módszer a himlő ellen. A szakirodalomban feljegyezték, hogy a variolizációt a Ming dinasztia korában Csia Csing [Jia Qing] uralkodása idején (1567-1572) fejlesztették ki és vezették be fokozatosan az egész országban. Később a himlő megelőzését ezt a módszert Oroszországban, Nagy Britanniában, Japánban, Koreában és Törökországban is bevezették. Mielőtt Edward Jenner (1749-1823) feltalálta volna a védőoltást, a variolizáció volt az egyetlen hatékony eljárás a himlő megelőzésére.

Vang Csingzsen

Vang Csingzsen [Wang Qingren] (1768-1831) híres orvos volt a Csing dinasztia korában, aki a különböző dinasztiák idején élt orvosok által összeállított és írt könyvek alapos áttanulmányozása után arra a következtetésre jutott, hogy ezekben a klasszikus kánonokban és monográfiákban bizonyos tévedések vannak. Gyakran felkereste a srokat és a kivégzés helyeket, hogy a holttestek felboncolása révén megfigyelhesse a belső szervek elhelyezkedését. Negyvenkét év tanulás után képeket rajzolt az emberi belső szervekről és leírta azok felépítését. Tanulmányait és saját gyógyászati tapasztalatait alapul véve állította össze 1830-ban a *Jin Lin Kaj Cuo* [Yin Lin Gai Cuo] (Az orvoslás terén mutatkozó tévedések helyesbítése) című könyvét.

Vannak, akik úgy vélik, hogy Vang Csingzsen azért próbálta kiigazítani a **HKO** ról szóló könyvekben előforduló tévedéseket, mert a nyugati orvoslás hatása alá került. Azon

Himlős gyermek ábrázolása

ban ha elolvassuk f m vét, a *Jin Lin Kaj Cuót*, semmi nyomát nem leljük ennek a feltételezett hatásnak. Mások szerint a **HKO** tévedéseinek kijavítására irányuló próbálkozásai egyszer en hatalmas tudásszomjának voltak köszönhet k. Vang Csingzsen ösztönös reformer volt. Immár nehéz megállapítani próbálkozásainak mozgatórugóját. Leginkább talán az a magyarázat t nik ésszer nek, hogy Vang Csingzsen a 19. század elején, a K na és Nagy Britannia közti ópiumháború után K nában megjelent nyugati orvoslás révén jött rá a **HKO** tévedéseire. A történelemben meglehetősen gyakoriak az olyan találmányok, amelyek annak köszönhetik léteüket, hogy feltalálójuk véletlenül hallott valamit, amir l addig nem volt tudomása. Egy 19. századi japán orvosnak például egyszer azt találták mondani, hogy Hua To egy *Ma Fej Szan* nev érzéstelen t port használt operációi során. Hua To példáján felbuzdulva is elkezdte tanulmányozni az érzéstelenítés lehet ségét, és történetesen sikerrel alkalmazta azt munkájában.

A v z anyagcserében betöltött szerepének vizsgálata érdekében Vang Csingzsen állatk sérletet is végzett. Kiválasztott két háziállatot, majd az egyiket rendes takarmánnyal, a másikat viszont semmivel sem etette. Pár nap múlva összehasonlítás végett felboncolta a két állatot. Mivel azt tapasztalta, hogy annak, amelyiket nem etette, kiszáradt és összezsugorodott a cseplesze, ezért azt állította, hogy a v z a beleket borító hártýában kering. Abban az id ben, amikor a vese m ködésének és a vizelet termelésének fiziológiai hátterét még nem ismerték pontosan, joggal hihették azt, hogy a vizelet a gyomron és a beleken át szivárog át a húgyhólyagba. A történelmi korlátokat figyelembe véve Vang Csingzsen k sérleti tanulmányait mindenképpen úttörő jelent ség eknek nevezhetjük.

Vang Csingzsen

		<p>耳凡八葉 肺六葉兩</p> <p>肺</p>
		<p>關門 腸大</p> <p>門肛</p>
<p>葉短之肝於附胆</p> 	<p>幽門 腸小</p> <p>幽門</p>	<p>賁門</p> <p>幽門</p>
<p>肝左三葉 右四葉 七葉凡</p> 	 <p>溺孔</p>	

A HKO ÉS A HELYES ÉLETVITEL

Az orvoslás célja értelemszerűen az egészség megőrzése, amelyben a helyes életvitelnek is lényeges szerep jut. Habár a helyes életvitel szorosan összefügg az orvoslással, mégsem tartozik szorosan az orvoslás rendszerébe. Például a *csi kung* is egyfajta egészségmegőrző gyakorlat, azonban a **HKO** munkálkók többsége mégsem ismer vagy használ efféle terápiát a betegek kezelésére. Úgy tnik, hogy a *csi kung* önálló, független terápiás módszer.

A vér táplálására és élénkítésére az asszonyok gyermekszülés után hagyományosan kínai datolyát (*jujuba*) és galagonyát használtak. Azonban a legtöbb **HKO** orvos nem ismeri az *er hung tang* [*er hong tang*] (kétszeres piros fzet) néven ismert, *jujubából* és *galagonyából* készült fzetet. Az asszonyok gyermekszülés utáni kezelésének hiteles módja szerintük a *tang kujból* [*dang gui*] (*Radix angelicae Sinensis*), *csuan hszüingből* [*chuan xiong*] (*Pvhizoma chuanxiong*), *ta zsenb l* [*ta ren*] (*Semen persiae*) és *pao csiangból* [*pao jiang*] (*Pvhizoma zingiberis*) álló *sen hua tang* [*sheng hua tang*] (termelés és átalakító fzet) alkalmazása a vér élénkítésére és a pangás megszüntetésére.

Vendégét masszozó borbély

Helyes életvitel a négy évszakban

A **HKO** ban fontos a négy évszakra megfelelő helyes életvitel. A *Huang Ti Nej Csingben* (A sárga császár orvosi kánonja) ez áll: „A bölcs az idjárás változásait követésével rizték meg egészségüket a négy évszakban, s ezért tudták elkerülni a megbetegítő tényezők támadását, s éltek sokáig.”

A **HKO** azért hangsúlyozza a négy évszakkal összhangban álló életvitel jelentőségét, mert pártolja az ég és az emberi lények közötti egység fenntartásának elméletét. A **HKO** úgy tartja, hogy a természeti világ egyetlen hatalmas világegyetem (makrokozmosz), amiben az emberi test maga egy kis mindenséget (mikrokozmosz) alkot. A *sárga császár orvosi kánonja* szerint minden dolog növekedésének a kulcsa a *jin* és a *jang* változásai a négy évszak során. Az egészség megőrzését segítő helyes életvitel tehát a *jang* tavaszi és nyári élénkítése, illetve a *jin* őszi és téli táplálása elvi alapján nyugszik.

Az alábbiakban *A sárga császár orvosi kánonjából* olvashatunk idézeteket arról, hogy miként kell megőrizni az egészséget a négy évszakban.

„A három tavaszi hónapban a földön minden dolog növekedésnek indul. A természeti világ új életre kel és minden virágba borul. Az emberek később fekhettek le este, és korán kelhetnek reggel, kibontott hajjal sétálhatnak az udvarban, hogy felfrissítsék a testet és felüdítsék a lelket. A természet ilyenforma feléledési folyamatát el kell segíteni, és nem elnyomni, élénkíteni, és nem elfojtani, bátorítani, és nem megsemmisíteni kell. Ezt jelenti a *csun csihez* [chun qi] (tavasz cs) való alkalmazkodás, ami az egészség megőrzésének és a helyes életvitelnek az alapja. Ennek a szabálynak bármilyen megszegése májkárosodáshoz vezethet, nyáron pedig hideg betegségeket okoz a nyári növekedés elégtelen támogatása miatt.”

„A három nyári hónap a virágzás időszak. Ilyenkor összegyűlik a *tien esi* [tian qi] (ég cs) és a *ti esi* [di qi] (földes/), és minden virágba borul. Az emberek este később térjenek nyugovóra és reggel korán keljenek, ezzel elkerülhetik a hosszú, forró nappal megutálását és bármilyen idegeskedést

A Csing dinasztia idején összeállt, a masszázsról és a tao jin [dao yin] gerinctomárról szóló könyv illusztrációi

az életben, s t felvid thatják magukat, el seg tve a *esi* zökken mentes áramlását. Az élethez való illetén hozzáállás nyáron vidám lelkiállapotot kölcsönöz az embernek. Ezt jelenti a *hszia* cs hez [xia qi] (nyár cs/) való alkalmazkodás, ami a *jang seng* [yang sheng] (helyes életvitel) alapja. Ennek a szabálynak a megszegése sz vkárosodáshoz vezethet, sszel *csie nue* [jie nue] (malária) lehet a következménye, télen pedig az összehúzódnó képesség elégtelen támogatása miatt különböző betegségek üthetik fel a fejüket miatta."

A Csing dinasztia idején a császári kórházban használt masszázseszközök

„A három szi hónap az érés id szaka. sszel h vös van, szélrohamok csapnak le és a légkör kitisztul. Az emberek este korán fekdjenek le és korán keljenek, mint a tyúkok és a kakasok. Lelki nyugalomra kell törekedniük, hogy csillap tsák az sz sóhajtozásra hajlamos tó hatását. Vissza kell fogniuk az elme tevékenységét a *csiu esi* [qiu qi] (sz cs) kiegyensúlyozása végett, és tartózkodniuk kell a túlzott érzelemnyilván tásoktól a *fej esi* [fei qi] (tüd cs) harmonizálása érdekében. Ezt jelenti a *csiu* csz'nek (sz cs) megfelelő helyes életvitel, amely

az egészség megőrzését szolgálja. Ennek a szabálynak bármilyen megszegése tüdő károsodáshoz vezethet, télen pedig *szun hsziet* [sun xie] (hasmenés, a székletben emésztetlen étellel) okoz a raktározás elégtelen téli támogatása miatt."

„A három téli hónap a raktározás évszakát jelöli. A víz befagy, a föld megrepedezik. Óvatosnak kell lenni, nehogy megzavarjuk a *jangot*. Az emberek este fekdjenek le korán és reggel keljenek később, amikor a nap már ragyog. Fizikailag maradjanak nyugodtak, akár csak magánügyeikben, mintha csak elérték volna azt, amire vágytak. Rizkedjenek a hidegtől és próbálják megtartani a meleget, kerüljék az izzadást és elkerüljék meg a *jang* csz' veszteséget. Ezt jelenti a *tung* cszhez [dong qi] (tél csz) való alkalmazkodás, ami a *jang* *cang* (az egészségmegőrzés és a test raktározó funkcióinak elősegítése) alapja. Ennek a szabálynak bármilyen megszegése a *sen* *esi* (vese csz) károsodásához vezet, kimeríti az energiatartalékokat, tavasszal pedig *vej estiehez* [wei jue] (rendellenes májkódás, gyengeség és a végtagok hidegsége) vezet a tavaszi növekedés elégtelen támogatása miatt."

Ételek és gyógyszerek összehangolása

Kezdjük egy történettel! Egy napon egy mester azt mondta a tanítványának: „Nyomban mester lehetsz, ha tudsz nekem olyan fűvet hozni, amely nem gyógyhatású.” A tanítvány elment és titokban roppant szerencsésnek érezte magát. Azonban pár nappal később üres kézzel tért vissza és szomorúan mondta mesterének: „Semmiképpen sem lehet belőlem mester.” A mester az okát tudakolta. A tanítvány így felelt: „Sok fűvet és fát megvizsgáltam. Volt, amelyiket nem tudtam azonosítani, de annyi bizonyos, hogy egytől egyig gyógyhatásúak voltak.” A mester felnevetett: „Máris befejezted tehát tanulmányaid. Mehetsz, mester vagy!”

Mivel az ételek és a gyógyszerek egyaránt a természetben nő és érlelődő növényekből készülnek, nincs pontos határvonal közöttük. Ezen a tényen alapszik a **HKO** úgyneve

Gyógybor tárolására szolgáló korsó

A gyógydiéták gyakori alapanyaga a ginszeng

zett táplálkozásterápiája. A *Sen Nung Pen Cao Csingben* (A mez gazdálkodás istenének gyógyszerészeti kánonja) felsorolt 365 féle gyógynövény közül meglehetősen sok az ehető, mint például a jujuba, a lótusz és a méz. A Tang dinasztia idején Szun Szimiao által összeállított *Pej Csi Csin Csin Jao Pang* [Bei Ji Qian Jin Yao Fang] (Receptek vész esetére) külön fejezetet szentel a diétáknak. A Ming dinasztia idején Li Sicsen az általa összeállított *Pen Cao Kang Mwban* (A gyógyszerészet kézikönyve) több mint kétszáz különféle gyógyászati célra használható ehető növényt sorolt fel, és több száz egészségmegőrző és diétás receptet tartalmaz.

A *Huang Ti Nej Csingben* (A sárga császár orvosi kánonja) a következőket olvashatjuk: „Ötféle terményt használnak táplálkozásra, ötféle gyümölcsöt étrendkiegészítőnek, ötféle állatot egészség helyreállításra és ötféle zöldséget az ételek gazdagítására.” A mű hangsúlyozza a változatos ételek fogyasztásának és az ételek színe és jellege ésszerűségének fontosságát. A **HKO** szerint minden növény vagy gyógyfű rendelkezik bizonyos hideg, forró, meleg vagy hideg-vész tulajdonságokkal. A hideg és hideg-vész természetű ételek, mint a kínai ehető krizantém vagy a zöld mungóbab megszüntet

Hagyományosan úgy vélik, hogy a testi erőnlét fokozásában fontosabb szerepet kell kapnia az ételeknek, mint a gyógyszereknek

Különbözö évszakokban különbözö ételek szolgálják az erőnlét megfelelő szinten tartását

hetik a forróságot és lelohaszthatják a tüzet. A forró és meleg természetű ételek mint a gyömbér, a fokhagyma és az ürühús erősítik a *jangot* és megszüntethetik a hideget. Némelyik étel mint a hüvelyesek és a gabonafélék enyhe természetűek. Azonkívül az ételek különleges és eltérő is különböző gyógyhatásúkra utalhat. Például a savanyú zöldségek mint a kínai kajszibarack és a galagonya megállítják az izzadást és a hasmenést, sőt még a vizeletet is visszafogják. A keserű zöldségek mint a mandarinhéj és a keserű dinnye megszüntethetik a forróságot, lelohaszthatják a tüzet, kiszárítják a nyirkosságot és eltávolítják a méreganyagokat. Az édes zöldségek mint a barnacukor és a méz táplálhatják és elláthatják a testet. A sós zöldségek mint az alga és a vörösmozzat (*Porphyra umbilicalis*) oldják a keménységet és szétesztik a csomókat. A csipesszöldségek mint az erospaprika és a bors erősítik a *csi* mozgását és a véráramlást.

A táplálkozástérápia alkalmazása jelentheti bizonyos ételek gyógyszerként való fogyasztását vagy az étel gyógyszerrel való vegyítését. Az utóbbi manapság gyógyételként ismeretes, amelyet bizonyos gyógyfüvek, növények vagy termények gyógyhatását, zét és dietetikai elnyeit kihasználva fejlesztettek ki. A diéta során a fogyasztható ételek száma és mennyisége szigorúan megszabott. A táplálkozástérápia pozitív hatásait egyre többen ismerik el. Kínában ma számos városban egyre másra jelennek meg a gyógyételekre szakosodott éttermek. A hagyományos gyógyételekre ma már a modern tudományos elképzelések is hatással vannak. Hovatovább közismertté vált, hogy az olaj csökkenti a vérszertartalmát, a zöldekben bőségesen vannak vitaminok és rostok, a borpuhítja az ereket, a tengeri ételek pedig javítják a szellemi képességeket.

Gyógyfüves fekete csirke

A sport és az egészség

„Sporttal megéri az egészség.” Ez a mondat a modern Kínában közmondásszámba megy. Ezt a gondolatot egyébként az összes korábbi dinasztia idején igen nagyra becsül

ték az orvosok. Hua To azt mondta: „Az embereknek fizikai munkát kell végezniük. A kell fizikai munka el segíti az emésztést, elmozdítja a vér áramlását és megelőzi a betegségeket.” Szun Szimiao hasonlóképpen vélekedett: „Az egészségmegőrzés kulcsa a rendszeres testi munka. A testi munka elejét veszi számos betegség kialakulásának.”

A munkavégzés és az egészség összefüggéséről alkotott elképzelések egészen az ókorig visszamenyőnyomon követhetők. Hunan tartomány Ma Vang Tuj nevő városában egy Nyugati Han-dinasztia korabeli sírból előkerült például egy már az ókorban is végzett testgyakorlat, a *tao jin* tartásait ábrázoló kép. Ezen különböző betegségek gyógyítására alkalmas pózok láthatók. Mindez azt mutatja, hogy a testgyakorlatokat az ókorban kifejezetten a betegségek mozgás révén történő gyógyítására használták. A *tao jin* gyakorlásának

A Hunan-tartományban fekvő Ma Vang Tujban egy Han-dinasztia korabeli sírból előkerült selyemkönyv ábrázolása a tao jin gerinctornáról

Az öt állat mozdulatait utánozó pózok ábrázolása

célja ma már nem elsősorban a betegségek gyógyítása, hanem a megelőzés, az egészségmegőrzés.

A három királyság korában Hua To a *wu hszing* (öt elem) elveit szem előtt tartva kidolgozott egy másik gyakorlatsort, amelyet *wu csin hszingek* [wu qin xi] (öt állat utánzása) nevezett el. Az öt állat a tigris, a szarvas, a medve, a majom és a daru. A gyakorlat ezek mozgásának játékos kifigurázására épült. Hua To egyik tanítványa, Vu Pu [Wu Pu] áll tólag mindennap ezt a mozgásformát, és még 90 esztendősen is kitűnő hallásnak és látásnak örvendett.

Az öt állat és az öt elem, valamint az öt cang szerv kapcsolata

Öt elem	fa	tűz	föld	fém	víz
Az öt állat	szarvas	majom	medve	daru	tigris
Az öt cang szerv	máj	szív	lég	tüdő	vese

A HKO által elismert és idővel gyógyítási rendszerbe átvett másik egészségmegőrzési módszer a *esi kung*. Egyes kutatók szerint némelyik *esi kung* több mint ezer éve működik. A klasszikus szakirodalom szerint a *esi kung* szoros kapcsolatban áll a buddhizmussal és a taoizmussal. A korábbi dinasztiák idején élt orvosok által összeállított könyvekben azonban nem található feljegyzés a *esi kungról*, ami azt mu

Taj esi csüanf [tai chi chuan] gyakorlók

tatja, hogy a *esi kung* és a **HKO** között eredetileg nem volt túl szoros a kapcsolat.

Az 1950-es években néhány szanatóriumban bevezették a *esi kung* gyakorlását, mely nem az életerő fejlesztésének ezen formája fokozatosan egész Kínában egyre népszerűbbé lett. Néhány tudományos intézet és szervezet is létesült a *esi kung* elmélete és gyakorlata tanulmányozása céljából.

Érzelmek és betegségek

A fent említett betegségek három foka közül az egyik „a hét érzelem zavara”. A hét érzelem közé az öröm, a harag, az aggodás, a beképzelés, a szomorúság, a félelem és az ijedtség tartozik. Ezeket bizonyos keretek között az ember teljesen normális módon megélheti. Amikor azonban hirtelen és túlzott mértékben jelentkeznek – például valaki hirtelen nagy örömet vagy rémületet érez, esetleg elhúzódó bánat nyomasztja –, akkor betegségeket okoznak.

A **HKO** szerint a szélsőséges érzelmi változások káros hatják a belső részeket. A szélsőséges, dühödtt harag káro

欲煉元神如何
曰宜屏氣膜目
穿膝坐伸兩手
上繫左右舉力
六七度叩齒
液自無虛弱之
患

此卷欲止帶嗽
如何曰宜踞踏
以兩手按於腦
後閉息冥日運
其氣至膀胱穴
鳴剛火性歸水
而嗽自可止矣

或頭暈目眩如
何曰宜盤膝坐
以兩手掩耳運
片時擊項後四
十九叩齒四十
九主散風氣理
頭目之實

或問腹痛如何
曰宜平立以兩
手按腹摩三焦
而運氣徐行百
度叩齒三十六
則氣和不及矣

A tao jin gyakorlatait ábrázoló, a Csing-dinasztia idején készült színes festmény

A esi kung gyakorlásának menetét ábrázoló kép

s tja a májat, a túlzott öröm megbetegíti a szívet, a végletes képzelgés károsítja a tüdőt, a szélsőséges rettegés pedig roncsolja a vesét. A szertelen, felfokozott érzelmi változások megzavarhatják a *esi* mozgását. A *esi* a kínai kultúra filozófiai elgondolása, az ég és a föld eszenciájának tartott, mindent átható energia. Láthatatlan, de elengedhetetlen az élethez. A *Huang Ti Nej Csing* (A sárga császár orvosi kánonja) azt mondja: „A betegségek minden fajtáját a *esi* rendellenessége okozza. Az eltúlzott harag felfelé áramlásra készíti a cszt, a szertelen öröm lelassítja a *esi* mozgását, a túlzásba vitt bánat kimeríti a cszt, a szélsőséges félelem megzavarja a *esi* áramlását, a túlzásba vitt merengő állapot pedig pangásra kényszeríti a cszt.” Az érzelmi hullámváltozás a *jin és a jang* közötti egyensúlyt is felborítja. A **HKO** szerint a *jin* és a *jang* harmóniája a rendszeres testmozgás el feltétele. Azonban a szélsőséges érzelmi változások elkerülhetetlenül befolyásolják a testmozgást. Például a hirtelen és szertelen öröm károsítja a *jangot*, míg a hirtelen és szélsőséges dühkitörés a *jint*. A dühroham utáni vérhányás jellegzetes példja az efféle következményeknek.

Az egészségmegőrzés érdekében ajánlatos tehát a kiegyensúlyozott lelkiállapot fenntartásának, az érzelmek uralásának elsajátítása. Tao Hungcsing *Jang Seng Jan Sou Lu* [Yang Sheng Yan Shou Lu] (Feljegyzések az egészségmegőrzésről és az élet meghosszabbításáról) című könyvében így ír: „Az egészségmegőrzés kulcsa a túlzott bánat és idegesség elkerülése, vagyis a harmonizáció. Aki képes megőrizni a harmonikus lelki és testi állapotot, az hosszú életre számíthat.”

Függelék

A kínai történelem kivonatos id rendi táblázata

Az öt császár, avagy a kultúrhéroszok kora	Kr. e. kb. 30 21. század
Hszia dinasztia	Kr. e. 2070 1600
Sang dinasztia	Kr. e. 1600 1046
Nyugati Csou dinasztia	Kr. e. 1046 771
A Tavasz és sz korszaka	Kr. e. 770 476
A hadakozó fejedelemségek kora	Kr. e. 475 221
Csin [Qin] dinasztia	Kr. e. 221 206
Nyugati Han dinasztia	Kr. e. 206 Kr. u. 25
Keleti Han dinasztia	25 220
A három királyság kora	220 280
Nyugati Csin [Jin] dinasztia	265 317
Keleti Csin [Jin] dinasztia	317 420
A déli és északi dinasztiák kora	420 589
Szuj dinasztia	581 618
Tang dinasztia	618 907
Az öt dinasztia kora	907 960
Északi Szung dinasztia	960 1127
Déli Szung dinasztia	1127 1279
Liao dinasztia	907 1125
Csin [Jin] dinasztia	1115 1234
A mongol Jüan dinasztia	1271 1368
Ming dinasztia	1368 1644
Csing dinasztia	1644 1911

孔最
尺澤
俠白
天府
雲門

列缺
經渠
太淵
魚際
少商

中府